శ్రీపూర్ణప్రజ్ఞ గ్రంథమాల - ద్వితీయకుసుమము

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము

ఇది

శ్రీభాసమహాకవిసంస్కృతనాటిక కాంధ్రానువాదము

రచయిత :

కవిశేఖర మధ్వశ్రీ పల్లె పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యులు

(గుంటూరు హిందూకళాశాలాసంస్కృతాధ్యాపకులు)

ప్రకాశకులు :

శ్రీ మొరుసుపల్లి హనుమంతరావు

బి. ఏ. యమ్. యల్.

1947

[వెల. 1-0-0

ప్రథమ ముద్రణము
500 ప్రతులు.

గుంటూరు
చంద్రికా ముద్రాక్షరశాల యందు
ముద్రింపఁబడియె.

సర్వజిత్‌నామ సం॥ రం
ష్ఠ శు ౧౦.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః

విజ్ఞప్తి

మామిత్రులగు శ్రీమాన్ కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యుల వారిపీఠికయే భాస, తన్నాటక, ప్రాశస్త్యమును బహుభంగుల విశదీకరించుటంజేసి నాభారము చాలవఱకుఁ దగ్గినను సముదాచారానుసారము రెండు వాక్యముల వ్రాయుచున్నాను.

శ్రీమహామహోపాధ్యాయ టి. గణపతిశాస్త్రిగారి యముద్రితగ్రంథాన్వేషణకృషిఫలితముగా లభించిన భాసనాటకచక్రమును గాంచుభాగ్యము నాకు రమారమి యిరువదియైదు వత్సరములకుఁ బూర్వము గలిగినది. అప్పటితన్నాటకాలోకనజనితానందమే నాకు 'ప్రతిమా, ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణ, చారుదత్త, దూతవాక్య, దూతఘటోత్కచ, నాటకాంధ్రీకరణములకు హేతువయ్యెను. ఉత్సాహము కలిగినప్పుడు గ్రంథములు వ్రాయుటయే గాని వానిఁ బ్రకటించుటయందు నా కంతగా దృష్టియుండెడిది గాదు. కనుకనే కావ్యాలోక, శతలక్షణ్యాది గ్రంథము లెన్నియో మాతృకారూపమున నింటనే యున్నవి. ఇప్పటికేని కొందఱుమిత్రులప్రోత్సాహముతో నెలకొల్పఁబడినమాపూర్ణప్రజ్ఞగ్రంథమాలలో ఈప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణమును (నాటికను) ద్వితీయకుసుమముగాఁ బ్రకటింపఁ గలిగినందులకు సంతసించుచున్నాను. ఆదరపూర్వకముగాఁ బీఠిక వ్రాసి యిచ్చినయస్మత్ప్రియమిత్రులకు ధన్యవాదములు. మా గ్రంథమాలయందుఁ బ్రత్యేకాభిమానముఁ జూపుచున్నమిత్రులకును, ప్రకాశకులకును, శ్రీచంద్రికాముద్రాలయాధిపతులకును నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఇట్లు గ్రంథకర్త
పళ్లె పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యులు.

పీఠిక

—:o:—

ప్రథితయశసాం భాససౌమిల్ల కవిపుత్రాదీనాం ప్రబంధా నతిక్రమ్య వర్తమానకవేః కాళిదాసస్యక్రియాయాం కథం బహుమానః.

సూత్రధార కృతారంభై ర్నాటకై ర్బహుభూమికైః
సపతాకై ర్యశో లేభే భాసో దేవకులై రివ.

పైనుదాహరింపఁబడిన కాళిదాసబాణమహాకవుల వాక్యముల వలన భాసునిప్రతిభావిశేష మూహింప వలసినదే గాని వ్రాయు నలవి గాదు. కవితాప్రపంచమున కవికులగురుండును, గద్యరచన మున నిరవద్యవిద్యాచణుఁడగుబాణుఁడును భాసునియందు సమాన ప్రతిపత్తి గల్గియుండుట గమనింపఁ దగినవిషయము.

1910 వ సంవత్సరప్రాంతమున మహామహోపాధ్యాయ టి. గణపతిశాస్త్రులవారీనాటకములను విద్వల్లోకమునకు వెలిఁ బుచ్చిరి. అది మొదలుగా భాసకవిని గూర్చియు తత్కృతనాటకత్రయోదశిని గూర్చియు వాదప్రతివాదములు ప్రబలియుండుట పండితు లెఱింగినదే. నాటకములు మిక్కిలి సంగ్రహముగా నుండుట వలనను సౌలభ్యాతిశయము గలిగి యుండుటవలనను పూర్వకవికృతములును విస్తృతములు నగునాటకములను రంగస్థలోచితముగా మలయాళమునందలి భరతపుత్రు లెత్తి వ్రాసికొనియుందు రనియు తజ్జ్ఞు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈపూర్వకవి భాసుఁడే కా నోపు ననియు రచన ననుసరించియు శైలియందలి యార్షభావమునుబట్టియు నీనాటకములు తప్పక కాళిదాసునకుఁ బూర్వమునఁ గలరూపకరంగ మును సూచించుచున్నవనుట నిర్వివాదము

శతానీకపుత్రుండగు నుదయనుఁడు క్రీ. వె. ౬ వ శతాబ్దమునను ఐదవశతాబ్దప్రారంభమునను. వత్సవిషయము నేలినవత్సరాజు.

ఆకాలముననే భాసుఁడును గలఁడని యొకయభిప్రాయము. మృచ్ఛకటికమునఁ గలపాలకుఁడును. మాగధుఁడగు దర్శకుఁడును, ఉజ్జయినీనాథుఁ డగుప్రద్యోతుఁడును సమకాలికులు. చారుదత్తనాటకమే మృచ్ఛకటికముగాఁ బరిణమించినది. శూద్రకుఁడు క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దమునఁ గలఁడని నిరూపించిరి. పాణిని క్రీ. పూ. 6 లేక 7 వ శతాబ్దప్రాంతములఁ గలఁడని ఐతిహాసికసమ్మతి. భాసుని అపాణినీయప్రయోగముల ననుసరించియు, ఆర్షకావ్య మగుశ్రీమద్రామాయణముతోఁ దులఁదూగ గల్గ శైలీసంవాదము ననుసరించియు, భాసుని కాలము క్రీస్తుశకుఁ బూర్వము 4 లేక 5 వ శతాబ్దప్రాంతము గానోపును.

ఈనాటకములందు సౌలభ్య మనునది ప్రథమగుణము. ఔత్తరకాలికనాటకరంగమునఁ బ్రదర్శనయోగ్యము లయ్యును శబ్దార్థవైచిత్ర్యము గలిగి ప్రాచ్యపాశ్చాత్యఖండములందును నగ్రస్థానము వహించిన కాళిదాసనాటకములు మొదలుగా ప్రదర్శనమున కనుకూలములు గానివియును శబ్దార్థాడంబరము గలిగి సుప్రసిద్ధపాణినీయప్రయోగోదాహరణభూతము లగు భవభూతి, మురారి, ప్రస్థానముల వఱకును గల్గ శైలీభేదములు భాసునియం దించుకయును గానరావు. ఇంతియ గాక రంగస్థలమున నత్యంతరమణీయములును యామమాత్రకాలమునఁ బ్రదర్శనార్హములు నగుట యీనాటకములందుఁ గల సామాన్యగుణసంపద కావున దృశ్యకావ్యము లనుమాట యీనాటకములకే చెల్లినది. ఉత్తరనాటకరంగమున మృచ్ఛకటికమొక్కటి దక్క తుల్యానుభావము గలనాటకము మచ్చునకైన దొరకదు. పాత్రములగమనిక సినిమారంగమునందు వలె నతిశీఘ్ర మగుటయు రసస్ఫూర్తి గల్గి యుండియును పదాడంబరము లేక చర్యానుకూల మగురీతి నొప్పారుటయును ఈరూపకములందుఁ గలయనన్యసామాన్యధర్మము కావున నతిప్రాచీనము లయ్యును ప్రకృతరంగమున కవి యెంతయు ననుకూలము లగుచున్నవి. "ఉదయనకథాకోవిదగ్రామవృద్ధాన్" అను మహాకవిపద్ధతి కనుగుణముగా నీనాటకములం దితిహాసవృత్తము లగురామభారతకథలే గాక స్వప్నవాసవదత్తాప్రతిజ్ఞా

యౌగంధరాయణములం దుదయనకథయుఁ గోడీకరింపఁబడినది. ఆధునికనాటకమునందలి పిచ్చివానిపాత్ర యౌగంధరాయణపాత్ర ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది. మహావీరచరిత్రమునకు నుత్తరరామ చరిత్రమునకుఁ గలసంబంధమే, ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణస్వప్నవాస వదత్తలకునుగలదనుట విమర్శకసంవేద్యము; రసములును వీర-(కరుణ విప్రలంభగర్భిత) శృంగారము లుభయమునకును సమానమే. పై యుదాహరణముల ననుసరించి యీనాటకము లుత్తరరూపకకర్తల కెట్లు మార్గదర్శకము లయ్యెనో పండితు లూహింపఁ గలరు.

ఈనాటకమందలియితివృత్తములు ప్రఖ్యాతోత్పాద్యమిశ్ర భేదములు గల్గి రామభారతభాగవతకథాపీఠముల ననుసరించి స్వోపజ్ఞ మగుశైలీభేదముచే నల్లఁబడినవి.

బాలచరితమున శ్రీకృష్ణచేష్టితములును, మధ్యమవ్యాయోగ, పాంచరాత్రదూతవాక్య, దూతఘటోత్కచ, కర్ణభారోరుభంగములఁ బాండవకథయు, ప్రతిమాభిషేకముల రామోదంతమును ప్రతిజ్ఞా స్వప్నముల నుదయనేతివృత్తమును; అవిమారకచారుదత్తముల నుత్పాద్యవస్తువులును కూర్పఁబడి కవియొక్కసర్వంకషప్రతిభాశాలిత్వమును, సర్వరసప్రపంచచుంచుత్వమును వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నవి. కాళిదాస భవభూతులందును ఇట్టిచతురశ్రనిర్మాణమార్మికత కలదా ? అనియును శంకింప నలసినట్లున్నవి గాదా యీరూపకములు. ఇవి త్రయోదశసంఖ్యాత్మికములయ్యునురసపూర్ణములే.

ప్రకృతనాటకమునందలిపాత్రౌచిత్యరసపోషణాదికావ్యగుణములను విస్తరించి వర్ణింప వలయునని నుపోద్ఘాతము విస్తరించుటయేగాక పాఠకలోకమున కేర్పడుస్వైరభావముల నరికట్టుప్రయత్నమువంటి దగునేమో యని యట్టియుద్యమమునుండి విరమించుచున్నాను.

గ్రంథకర్త లగుమధ్వశ్రీపూర్ణప్రజ్ఞులు సార్థకనామధేయు లగుటయు నాంధ్రవిద్వల్లోకమున కతిపరిచితులు నగుట వారిని పాఠకులకుఁ బరిచితులనుగా నొనర్ప యత్నించుట కేవల మనుభవపునరుక్తి యగును. అయినను నూతనవిద్యార్థులకుఁ గొంత యెఱింగించు

టయు యుక్తమే. వీరు బాల్యమునందే శబ్దశాస్త్రనిష్ణాతులై యష్టావధాన, శతావధానముల నొనరించి కావ్యనాటకనిర్మాణమున నుభయ భాషలందును బంచాశదధికగ్రంథముల రచించిరి శ్రీరామకళ్యాణమే వీరి ప్రథమప్రయత్న మనినచో వీరి ప్రతిభావిశేషము చాలవఱకును జెప్పినట్లే యగును. పరిణతదశ నందిన కాదంబరీకవితయునర్ఘమము గదా. ముద్రితగ్రంథము లగుద్విపదమేఘదూతకైకేయీసౌశీల్యాదు లాంధ్రుల కిదివఱకే సుపరిచితములు. కావ్యాలోక శతలక్షణ్యాద్యనేకగ్రంథము లింకను ముద్రణాలయమును జొఱకున్నవి. భాసునిసౌలభ్యాతిశయమునకు మెఱుగు వెట్టినట్లున్న దీయాంధ్రీకరణము. స్థాలీపులాకన్యాయముగా ఈక్రిందిశ్లోకమున కాంధ్రీకరణమును బరిశీలింపుఁడు.

శ్లో॥ కాష్ఠాదగ్నిర్జాయతేమథ్యమానాత్ భూమిస్తోయంఖన్యమానాదదాతి
సోత్సాహానాంనాస్త్యసాధ్యంనరాణాం మార్గారబ్ధాః సర్వయత్నాః ఫలంతి.
అం - 1 - శ్లో - 18

గీ॥ రాయుచోఁ గట్టెనుండియు రాలు నిప్పు త్రవ్వుచో నీ రొసంగును ధరణి యేని
కా దసాధ్య ముత్సాహుల కేది కూడఁదతి నొనర్ప ఫలించు యత్నంబు లెల్ల.

శ్రీయాచార్యులవారు నాకుఁ జిరపరిచితు లగుటయే గాక మిత్రులును గౌరవపాత్రులు నగుటచే వీరినామస్మరణము నాహర్ష చరిత్రమున వ్యాంగముగా నొనరించియుంటిని.

"స్వాదుకాదంబరీరసాస్వాదమునను బూర్ణ మగుప్రజ్ఞ వాయుని బుధవరులను, శాబ్దికులఁ గావ్యవేత్తల సరసకవుల లాక్షణికులను దలఁతు సలక్షణముగ" (1—7 ఆంధ్రహర్షచరితము).

ప్రస్తుతముః తికామిషమునమరలవీరియుత్కర్షమును బరిమితముగాఁ బచరింపఁ గల భాగ్యము నా కొదవించినందులకు కృతికర్తల కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. శ్రీయఃపతి వీరి కాయురారోగ్యసంపదల నొసంగును గాక యని యభిలషించుచు నింతటితో నాపీఠిక ముగించుచున్నాను.

గుంటూరు, 25-5-47.

కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యులు.
(Retd) Lecturer, A. C. College, Guntur.

ఈనాటికయందువచ్చు పాత్రములు

పురుషులు

యౌగంధరాయణుఁడు - వత్సరాజుగారి ప్రధానమంత్రి

సాలకుఁడు
నిర్మండకుఁడు } యౌగంధరాయణుని చారపురుషులు.

హంసకుఁడు - వత్సరాజునకు నిత్యసన్నిహితుఁడగు పరిచారకుఁడు

బ్రాహ్మణుఁడు - యౌగంధరాయణుని మిత్రుఁడు

కాంచుకీయుఁడు } మహాసేనమహారాజుగారి యంతఃపుర పరిచారకుఁడగు బాదరాయణుఁడు

రాజు - } మహాసేన మహారాజు. వాసవదత్త తండ్రియగు ప్రద్యోతుఁడు

విదూషకుఁడు - వత్సరాజుగారి ప్రియవయస్యుఁడు వసంతకుఁడు

ఉన్మత్తకుఁడు - పిచ్చివేసముతోనున్న యౌగంధరాయణుఁడు

శ్రమణకుఁడు - బౌద్ధసన్న్యాసివేషముతోనున్న వత్సరాజుమంత్రి.

రుమణ్వంతుఁడు - వత్సరాజ సచివుఁడు - శ్రమణకవేషధారి

భటుఁడు - మహాసేన భృత్యుఁడు

గాత్రసేవకుఁడు - వాసవదత్తావాహనమగు భద్రవతికిఁ బరిచారకుఁడు

సాధారణభటులు (ఇరువురు) - మహాసేనుని భటులు.

భరతరోహకుఁడు - మహాసేనుని ముఖ్యమంత్రి

శాలంకాయనుఁడు - మహాసేనుని సచివుఁడు

స్త్రీలు

విజయ - వత్సరాజగృహమున ద్వారపాలిక (ప్రతీహారి)

దేవి - మహాసేనుని పట్టపురాణియగు అంగారవతి.

—.:o:—

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము

ప్రథమాంకము

—:o:—

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించును)

సూత్రధారుఁడు —

గీ॥ సేమ మెల్లర కిడు మహాసేనుఁ డధిక
బలుఁడు వాసవదత్తోరుభద్రుఁ డెపుడు
వత్సరాజాభిధానుఁ డవార్యశక్తి
రాజితుం డగుయౌగంధరాయణుండు॥ ౧

[నడచి తెరవైపు చూచి] ఆర్యురాలా! ఇటువచ్చెదవా?

[ప్రవేశించి]

నటి — ఆర్యా! ఏమి సెలవు?

సూత్ర — నటీ! ఏదే నొక్కదానింగూర్చి గాన మొనర్పుము. నీ గానమ్ముచే రంగస్థలంబు ప్రసన్న మగుడు మేమును నాటక ప్రయోగంబున కుపక్రమింతుము. నటీ! ఆలోచించుచుంటి వేమి? పాడెదవా?

నటి — ఆర్యా? బంధుకులంబున నేదో యస్వస్థత వాటిల్లినట్లు నేఁడు కలఁగంటిని. కానఁ గుశల మెఱింగి వచ్చుటకు నెవరినైనఁ బంపఁ గోరెద.

సూత్ర — అట్లే యొనర్చెదను.

గీ॥ పురుషు నొక్కనిఁ బంపుదుఁ బూవుఁబోఁడి!
అఖిల మెఱిఁగినవాని హితాభిలాషి ౨

[తెరలో]

సాలకా! సిద్ధముగా నుంటివా?

సూత్ర —

అఖిల మెఱింగినవాని హితాభిలాషి
నదిగొ యౌగంధరాయణుఁ డంపునట్లు

[ఇరువురు నిష్క్రమింతురు]

ఇది స్థాపన.

[పిమ్మట సాలకునితో యౌగంధరాయణుఁడు ప్రవేశించును]

యౌగంధరాయణుఁడు — సాలకా! సిద్ధముగానుంటివా?

సాలకుఁడు — ఆర్యా! సిద్ధముగా నుంటిని.

యౌగం — చాల దూరము పోవలయుఁ జుమా.

సాల — మహత్తరం బగుస్నేహంబుతోఁ గదా యేలినవారికడ సేవ చేయుచున్నాను.

యౌగం — ఔను. అట్టిస్నేహంబుగల బలశాలియేగదా పోఁగలఁడు. ఏల యన

గీ॥ ఇడ వలయు దుష్కరపుఁజెయ్యి నెపుడు స్నేహ
భరితులందునొ సత్కార నిరతులందొ
వారిసామర్థ్యమును దైవవశముచేతఁ
జెడినఁ జెడు లేక యనుకూలపడినఁ బడును. 3

అల్లెని నర్మదానదీతీరసమీపవర్తి యగు వేణువనంబు నంటి మూఁడరణ్యంబులు గలవు. వానిలో నాగవనంబునకు రేపు మహారాజుగారు వెడలుదురు. ఈలోపలనే నీవు శ్రీవారిని సందర్శింప వలయుఁజుమా.

సాల — ఆర్యా! మహారాజుగారికి మనవి చేయఁదగు విషయంబులతోడిలేఖయేగదా నన్నుఁ బోనీయకున్నది.

యౌగం — విజయా!

(ప్రవేశించి)

విజయ — ఆర్యా! ఏమి సెలవు.

యౌగం — లేఖను రక్షాసూత్రమును త్వరితమ్ముగాఁ గొనిరమ్ము.

విజయ — చిత్తము, (నిష్క్రమించును)

యౌగం — సాలకా! నీవీపూర్వము నెన్నఁడైనం జూచియుంటివా?

సాల — లేదు. వినియుంటిని.

యౌగం — ఇదియు మేధావిలక్షణంబె. ఓయీ! ప్రద్యోతుఁడు వనగజప్రచ్ఛాదితశరీరం బగునీలగజంబు నొండొకదానిఁ గల్పించి మనప్రభువుగారిని వంచింపఁ దలంచుచున్నాఁడని నేఁడు విన వచ్చినది. మహారాజుగారిబుద్ధి యీపాటికే మోస మునఁ బడియుండ దనితలంతును. ఆహా! ప్రద్యోతునకు మా వత్సరాజువలన నెంత భయము! దీనివలన నాతని యక్షౌహి ణులకు వత్సరాజుసైన్యముతోఁ బోరఁ జాలమి తెల్లమగును. ఏల యన.

చ॥ బల మధికమ్మె కాని నరపాలుతదర్థమ కాదు, వీరులుం
గల రధికమ్ము కారు నరకాంతునిపై ననురక్తు లందుచే
ఛలమున వత్సరాజుఁ గొన సాహసి యయ్యెను వీడి యుద్ధవా
ర్తలు; బల మెంత యున్న ననురాగము లేనియెడఁ గళత్ర మౌ॥ ४

(ప్రవేశించి)

విజయ — ఇదిగో లేఖ. రక్షాసూత్రము సర్వాంతః పురజనహస్తం బులనుండి తొందరింపఁబడుచుండె నని రాజమాతగారు సెల విచ్చిరి.

యౌగం — విజయా! సర్వాంతఃపురవధూకరస్పృష్టంబు గాని వేరొండు గాని రక్షాసూత్రంబు వేగిర మొసంగు మని రాజ మాతగారికి మనవి చేయుము.

విజయ — ఆర్యా! చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

(ప్రవేశించి)

నిర్ముండకుఁడు — ఆర్యా! సుఖ మగుఁ గాక.

యౌగం — ఏమీ. నిర్ముండకుఁడా?

నిర్ముం — ఆర్యా! మహారాజుగారిసన్నిహిత పరిచారకుం డగు హంసకుఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

యౌగం — ఏమీ! హంసకుఁ డొక్కఁడే వచ్చె ననియా? సాలకా! ఒకముహూర్తంబు విశ్రమింపుము. అవసర మగునేనిఁ ద్వరితమ్ముగా నైనఁ బోవచ్చును లేదేని విశ్రాంతినైన నందవచ్చును.

సాల — ఆర్యా! చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

యౌగం — నిర్ముండకా! హంసకుని దోడి తెమ్ము.

నిర్ముం — ఆర్యా! చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

యౌగం — ప్రభువుగారితో నవినాకృతుం డగుహంసకుఁ డిప్పుడేకాకియై వచ్చెనని వినుటచే నాచిత్త మెంతయుఁ దత్తఱపడుచున్నది. ఏల యన

గీ॥ కబురులం దెల్ప బందుగుల్ కాచి యుండ
నరిగి పరదేశ మిలు సేరునరున కట్ల
ప్రియమె విందునొ యకట! యప్రియమె విందు
నో గదా యని శంకింప సాఁగె మనసు.

(పిదప హంసకుఁడు నిర్ముండకుఁడును బ్రవేశింతురు)

నిర్ముం — ఆర్యా! ఇటు — ఇటు

హంస — ఆర్యయౌగంధరాయణు లెచ్చట నున్నా రెచ్చట నున్నారు?

నిర్ముం — వీరే యార్యయౌగంధరాయణులు. సమీపింపుఁడు.

(నిష్క్రమించును)

హంస — (సమీపించి) ఆర్యునకు సుఖ మగుఁగాక.

యౌగం — హంసకా! మహారాజుగారునాగవనంబునకుఁ బోలేదు కదా.

హంస — ఆర్యా! మహారాజుగారు నిన్ననే నాగవనంబునకుఁ బోయినారు.

యౌగం — అయ్యో! నిష్ఫలంబుగదా యిఁక సాలకప్రేషణము. వంచితుల మైతిమి. ఇఁక నేమైనఁ దిరిగియాశ కలదా? లేక యిప్పుడే ప్రాణములఁ బాయ వచ్చునా?

హంస — రాజుగా రింతవఱకు జీవించియే యున్నారు.

యౌగం — రాజుగా రింతవఱకు జీవించియే యున్నారనుటచే నేలిన వారి కొకపాటి యాపద గల్గినట్లు చెప్పినట్లయ్యె. మహా రాజుగారు పట్టువడిరా? ఏమి.

హంస — ఆర్యులు చక్కఁగా నూహించితిరి. అట్లే పట్టువడిరి.

యౌగం — ఎట్లు. మహారాజుగారు పట్టువడిరా? ఆహా! ఎంత దుష్కరకృత్యం బొనర్చిరి. నేఁటికిఁ బ్రద్యోతునిభాగ్యము ఫలించినది. నేఁటినుండియు వత్సరాజామాత్యుల కసమర్థతయు నపకీర్తియుఁ బ్రకటితంబు లగు. రాఁబోవునవసరంబులకు ముందే ప్రతీకారముఁ జింతించునారుమణ్వంతుఁ డప్పు డెచ్చటి కేఁగెను? ఆయాశ్వికసైన్యమప్పు డెందుండెను? ఏల యన

ఉ॥ స్వామియెడ న్నరాగ మతిసౌహృదనీతము సత్కులంబు వ్యా
యామపటిష్ఠపూరుషమయంబు గుణార్జవయుక్త మాశ్విక
స్తోమము లంచ మీ నరులఁ జొచ్చెనొ? దుర్గమభూమి యౌట న
శ్వముల విచ్చెనో? రిపునమూహ మెదుర్కొనలేమి నొచ్చెనో? ౬

హంస — మహారాజుగారు సమగ్రయోధబలపరివారులేని ఈయన రథము మూడకయే పోయెడిది.

యౌగం — ఏమీ! మహారాజుగారు సమగ్రయోధపరీతులు కారా!

హంస — ఆర్యా! చిత్తగింపుఁడు.

యౌగం — మార్గశ్రాంతిచే నీవును బడలియున్నావు. కూర్చుండుము.

హంస — ఆర్యా ! చిత్తము. (కూర్చుండి)

ఆర్యా! చిత్తగింపుఁడు. మనమహారాజుగారు హాయసుఖదాయక మీకాల మని కించిదవశిష్ట యగు రేయియందే యిసుక రేవుదారిగ నర్మదానదిని దాఁటి వేణువనంబున నిజకళత్రంబు నుంచి యాతపత్రమాత్ర పరిచ్ఛదుండై గజమృగయార్హంబగుబలంబుతో మృగంబుల హర్షారావంబులు పిక్కటిల్లు వీథినుండి నాగవనంబునకుఁ బ్రయాణ మైరి.

యౌగం — తరువాత తరువాత.

హంస — తరువాత సూర్యుఁ డమ్ముమ్మొదటుదూరంబున నుండఁ గొన్ని యోజనంబులు నడచి పోవ మదగంధీర పర్వతమునకుఁ గ్రోశ మీవలఁ దటాకపంకోత్థితమై యర్థనిర్మితమనశ్శిలా లేపంబుం బలె భీమదర్శనం బగుగజయూథంబు మాదృష్టిపథంబునం బడియె.

యౌగం — తరువాత తరువాత.

హంస — తరువాత మనసేనలు తదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండ నాగజయూథంబు భయం బుప్పతిల్ల నొక్కెడ గుమిగూడె — అప్పుడీయనర్థంబునకు మూలకంద మగునొకభటుండు మహారాజుగారిచెంతకు వచ్చెను.

యౌగం — ఆఁపుము — ఆఁపుము. ఇచ్చటికిఁగ్రోశమాత్రదూరంబున మల్లికాలతాచ్ఛాదిత శరీరంబుతో నఖదంతశూన్యంబుగ ఏకనీలం బగునొక యేనుఁగు నా కగుపించె నని చెప్ప లేదా ?

హంస — ఏమీ ! ఆర్యున కంతయు నవగతమే. ఇంత జాగ్రదవస్థయందున్నను ఇట్టియనర్థ ముప్పతిల్లినది గదా.

యౌగం — ఓయీ ! జాగరూకునికంటెను విధియే బలవత్తరమని యెఱుంగుము. తరువాత తరువాత.

హంస — తరువాతఁ బ్రభువుగారు నూఱు బంగారునాణెంబు లా నృశంసునకుఁ బసదనం బిచ్చి యందఱువిన నిట్లనియె. హస్తి శిక్షయందు నీలకువలయతను వను గజసార్వభౌమ మొండు కల దని తొల్లి చదివి యుంటిని. కావున మీరెల్ల రీగజయూథంబున నప్రమత్తులరై మెలంగునది. నేను వీణామాత్ర ద్వితీయుఁడ నై యాగజేంద్రముం బట్టి తెచ్చెదను. అని.

యౌగం — అప్పుడు రుమణ్వంతుఁడు స్వామి నుపేక్షించెనా!

హంస — లేదు. లేదు. ఏలినవారిని బతిమాలుకొని రుమణ్వదమాత్యుఁ డిట్లు మనవి చేసెను.

మహారాజా! ఐరావణాది దిగ్గజ గ్రహణంబును దేవరవారి పట్ల నుపపన్నంబు. కాని రక్షణ కళక్యంబు లగుటం జేసి దేశాంతరంబులు సన్నిహితానర్థంబులై యుండును. అందును నిర్లజ్జులు దుష్కులీను లగుననార్యులు నివసింతురు. కావున గజయూథయోగ్యపదాతివర్గంబుతోనే గాక సమగ్రసైన్యంబుతో మన మందఱు మట కేగుదమే కాని దేవరవా రొంటరిగ నేగుట సమంజసము కాదు. అని.

యౌగం — రుమణ్వంతుఁడు మహాజనసమక్షమునందే మహారాజు గారితో నిట్లు మనవి చేసెనా? అట్లేని యాతనిప్రభుభక్తి నిర్దుష్ట మనియే తలంతును. తరువాత — తరువాత.

హంస — తరువాత మహారాజుగారు తన్నట్లు వారించెడురుమణ్వంతుని దనపాణింబులపై నొట్టిడుకొని నివారించి నీలవలాహక మను నేనుంగు డిగి సుందరపాటలనామకహయరత్న మధిరోహించి యంబరమణి నభోమధ్యంబు చేరక మున్న యిరువది మంది భటులు వెంట రాఁ బ్రయాణ మైరి.

యౌగం — విజయంబునకా! — ఛీ, గజగ్రహణకుతూహలంబునఁ బ్రద్యోతునివంచనోద్యమంబు దలంపఁ డాయె. తరువాత — తరువాత.

హంస — **తరువాత** ద్విగుణమాత్రంబుగ **మార్గంబు** గమించి **యొక్క**చో **సాలవృక్ష**చ్ఛాయయందు వృక్షసావర్ణ్యంబున దేహనీలిమంబు ప్రత్యేకము కనఁగొన రాక తళతళ మెఱయుచు నశరీరనిక్షిప్తంబులం బోలెఁ బొలుచు చతుర్దంతములతో నాదివ్యవారణప్రతికృతి ధనుశ్శత ప్రమాణ దూరంబున మా కగుపించె.

యౌగం — హంసకా! అది దివ్యవారణ ప్రతికృతి గాదు మాసంతాపాకృతి యని నుడువుము. తరువాత - తరువాత.

హంస — తరువాత మహారాజుగారు గుఱ్ఱంబు డిగి దేవతాప్రణామం బొనర్చి వీణఁ గైకొనిరి. అంత నాదివ్యవారణప్రతికృతికి వెనుక గజనిశ్చయంబునం బోలె నొకకంఠీరవంబు గానిపించె.

యౌగం — సింహమా? తరువాత - తరువాత.

హంస — తరువాత సింహాన్వేషణార్థమే మం దరిగితిమి. అప్పుడు మహామాత్రప్రధానాయుధీయులతో నిండియున్న యాకృత్రిమ వారణంబు మెల్ల మెల్లగా మహీవల్లభు నెదుర్కొనియె.

యౌగం — తరువాత - తరువాత.

హంస — తరువాత మనప్రభువుగారు తనకుఁ దోడుగా వచ్చిన సత్కులప్రసూతు లగుయోధవరుల నామగోత్రపురస్సరముగాఁ జేర్కొని యోదార్చి యిది యంతయుఁ బ్రద్యోతుని కపటప్రయోగము. మీ రెల్లరు నన్ను వెంబడింపుఁడు. నే నిప్పుడే యీప్రద్యోతునివిషమం బగుఛలప్రయోగంబు నస్మత్పరాక్రమంబుచే సమం బొనర్తు నని నుడివి వెంటనే పరబలంబుఁ బ్రవేశించిరి.

యౌగం — పరబలంబును బ్రవేశించెనా! ఏమి చేయును?

గీ. వైరివంచనచే సిగ్గు వడియె, హాని,
సత్వసముపేతుఁ డెంతయు శౌర్యశాలి
ఒకడు శత్రులసన్నిధి నుండె; నింక
నెదిరిబలమును జొఱక తేఁ డేమి సేయు ? 8

తరువాత - తరువాత

హంస - ఆత్మాభిప్రాయానువర్తి యగుసుందరపాటలం బను నా హయరత్నంబుపైఁ గ్రీడించువాఁడుం బోలెఁ దనమనంబున నున్నంతకన్న మిన్నగఁ బరబలంబు నుఱుమాడుచు వైరి బలంబు బహుళం బగుటం జేసి యత్యంతము కాయక్లేశ మందుచు విషణ్ణనష్టసకలపరివారుండై యేకాకి నగునాచే - కాదు కాదు - తనచేతనే తాను రక్షించుకొనఁ బడుచుఁ బగ లంతయు నెడతెగక యాల మొనరించుటంజేసి డస్సి వైరిప్రహారంబులచే హయంబు గూల సూర్యాస్తమయసమ యంబున మనరాజుగారు మూర్ఛిల్లిరి.

యౌగం - ఏమీ ! మనరాజుగారు మూర్ఛిల్లిరా ? తరువాత - తరువాత.

హంస - తరువాత సమీపారణ్య ప్రదేశములనుండి యేజాతియో తెలియని కొన్నికర్కశవల్లరుల శక్తికొలంది పెకలించుకొని వచ్చి శరీరబంధనమున సామాన్యమానవునట్లు మహారాజు గారు పరిభవింపఁబడిరి.

యౌగం - ఏమీ ! మహారాజుగారు పరిభవింపఁబడిరా ?

సీ. మాంసలాత్యంతోన్నతాంసద్వయం బొప్పి
వ్యాయామ సుదృఢ పర్వములు గల్గి
నాగేంద్రహస్తంబు నగెడునాకృతి గల్గి
తగుదీర్ఘవర్తులత్వములఁ దనరి
చాపసంస్ఫాలనశస్తహస్తము లొప్పి
వడి వడి శరము లెక్కిడుటఁ దెలిసి
సతతంబు విప్రపూజనశీల మొప్పారి
విహితులఁ గడు గారవించు టెఱిఁగి

గీ. శ్రమలయుందున నాలింగనములచేతఁ
బొలుచు మావత్సభూపతిభూరిభుజయు

గళికిఁ దగిలించిరే మహాకరిసమతులు
కంకణంబుల నిడుచోట సంకెలలను. ౯

హంసకా! తరువాత నెప్పటికి మహారాజుగారికిఁ దెలివి వచ్చినది.

హంస – ఆర్యా! ఆపాపాత్ముల పని పూర్తియగునప్పటికి.

యౌగం – అట్లేని అదృష్టంబుచే మహారాజుగారిశరీరమే పరిభూత మయ్యెఁ గాని తేజంబు గాదు. తరువాత – తరువాత.

హంస – తరువాత మహారాజుగారికి స్మృతి వచ్చుటఁ బరికించి యప్పాపు లీతఁడే మాయన్నం బన్న మొనరించె, కటకటా! ఈతండే మాతండ్రి నుసుఱులం బాయంజేసె, అక్కటా! ఇతఁడే నాకొడుకుఁ జక్కాడె, అయ్యో! ఈతఁడే నామిత్రు దుర్గతిపాత్రు నొనర్చె నని వేఱొకతీరునఁ బ్రభువుగారి విక్రమంబునే యభివర్ణించుచు నొక్కమాఱుగా మనతేని నెదుర్కొనిరి.

యౌగం – తరువాత – తరువాత

హంస – తరువాత నాభయం బటులుండ రెండవభయం బొండు తారసిల్లె. ఒండొరుల ప్రోత్సాహంబున వారిలో నొకఁడొక యకార్యంబున కొడిగట్టి మనతేని దక్షిణాభిముఖు నొనర్చి కదనవ్యాపారంబునఁ జెదరినతలవెండ్రుకల నిరుపచారంబుగాఁ బ్రోవు చేసి పట్టుకొని కేలం గరవాలంబుఁ దాలిచి దానికిఁ గొంతయుసి యొసంగుటకై వెనుకకుఁ గొంతదవ్వు పరుగెత్తెను.

యౌగం – హంసకా! ఈవృత్తాంతము కొంతసే పాపుము. అంతలో నేను తెప్పిఱిల్లుదును.

హంస – తరువాత నానృశంసుఁడు రక్తప్రవాహపంకిలం బగు నమ్మహీతలంబునఁ దనవడిచేతనే కాళ్ళు తడఁబడ జాఱిపడి

ప్రతిహతారంభుఁడై తనకత్తియ తనకు మిత్తిగాఁ బ్రాణం బులఁ బాసెను.

యౌగం — ఈపాపాత్ముఁడు ప్రాణంబులఁ బాసెనా? ఆహా!

గీ. పురస్త్రీపులచేత నాక్రమింపఁ బడకుండ
ధర్మసాంకర్య మెంతమాత్రంబు లేక
పాలితం బయి పుడమి తన్నేలుధరణి
పాలుఁ బాలింపుచుండు నాపదలయందు. ౧౦

హంస — తరువాత నేలినవారిచేఁ దొలుదొల్తనే, బల్లెపుఁబోటున మూర్ఛిల్లిన శాలంకాయనుం డనుమహాసేనామాత్యుఁ డప్పుడే తెలిసి 'వల దీసాహసకార్యంబు వల దీసాహసకార్యం' బని యఱచుచుఁ దత్ప్రదేశంబునకు విచ్చేసె.

యౌగం — తరువాత — తరువాత.

హంస — అట్లు విచ్చేసినపదపడి అయ్యమాత్యుండు మనదేనికిఁ దత్కాలదుర్లభం బగుపరిణామంబు గావించి బంధంబులనుండి విడిపించెను.

యౌగం — మనప్రభువుగారిని బంధనిర్ముక్తుఁ గావించెనా? మేలు! శాలంకాయనా! మేలు! దురవస్థ శత్రు నేనియు మిత్రకార్యంబునకుఁ బురికొల్పును గదా. హంసకా! ఇప్పుడు నాహృదయంబు వ్యసనంబునుండి యించుక యూఱడిల్లినదివలె నున్నది. తరువాత నాసజ్జనుం డేమి చేసెను?

హంస — అంత నాపరిద్యోతసచివుండు సాదరంబుగఁ గొన్ని సాంత్వవచనంబుల నూఱడించి దెబ్బలు గాఢముగాఁ దగిలియుండుటచే వాహనంబుపైఁగూర్చుండఁజాలరని స్కంధశయనంబుపై మనరాజుగారి నుజ్జయినికిం గొనిపోయెను.

యౌగం — మనదేని నుజ్జయినికిఁ గొనిపోయెనా! ఇదియే కదా ఆది నుండి నే శంకించుననర్థము.

గీ. అపుడె నాతలపోయుననర్థ మిది య
కోరి ప్రద్యోతుఁ డొందినకోర్కి యిది య
ధీరచిత్తుండు కాస నీదృశము లైన
కష్టముల నెట్లొ జీవింపఁ గలిగె ఱేఁడు. ౧౧

ఇటుపై

శా. ఏరీతిం గను మాప్రభుండు మును లెక్కే చేయఁ డాతేని, నిం
కేరీతిఁ వినుఁ దత్కువాక్కులు సువాక్కే యెప్డు విన్వినులఁ
పోరే కల్గమి వ్యర్థ పౌరుష నెటుల్ పూనుఁ మదిఁ; నమ్రుఁ డౌఁ
గా రుద్ధుం, డొకవేళఁ జెందుతను సత్కారంబొ ధిక్కారమో. ౧౨

(ప్రవేశించి)

ప్రతీహారి — ఆర్యా! రక్షాసూత్ర మిదిగో

యౌగం —

గీ. అవసరం బేగ భాగ్యహైన్యమున నాయె
వితగ మును ప్రార్థితంబు లీప్రతినరములు
రణము ముగిసినపై హయ రాజమునకుఁ
జేయునీరాజనోత్సవ చిహ్నము లటు. ౧౩

ప్రతీ — ఆర్యా! ఇదిగో రక్షాసూత్రము.

యౌగం — విజయా! ఉంచుము.

ప్రతీ — రాజమాత కేమని విన్నవింపను?

యౌగం — ఈలా గని

ప్రతీ — ఈలా గనఁగా

యౌగం — ఇట్లు,

ప్రతీ — ఆర్యా! సెలవిండు సెలవిండు.

యౌగం — (ఆత్మగతము) ఈవృత్తాంతము దాఁచ శక్యము గాదు. రాజమాత కీవార్తఁ దెలియఁ జేసెదను. (ప్రకాశము)

విజయా! మనస్సు గట్టిచేసికొనుము. (చెవిలో నేమో చెప్పును)

ప్రతీ - అయ్యో! అయ్యో!

యౌగం - నీవు విజయవు కదా. ధైర్యము వహింపుము.

ప్రతీ - ఇదిగో పోయెదను మందభాగ్యురాలను గదా

యౌగం - రాజమాతతో రాజుగారు బంధితు లైరని యొకేమాటు విన్నవింపకు సుమా. స్నేహదుర్బలం బగుమాతృహృదయంబు నల్లేని రక్షింపవలయు.

ప్రతీ - అల్లేని ఈవృత్తాంత మెట్లు విన్నవింప మందురు.

యౌగం - వినుము,

మ. తొలుదొల్తం బలునందియంబులకు నుద్బోధంబుగా నెవ్వియో
పలుకం గా వలె యుద్ధదోషముల నాపై నామె సందిగ్ధ యై
తలపోయం దనపట్టి కయ్యశుభ మాత్మక్షే దుఃఖ మువ్పొంగఁ గాఁ
గలరూపంబు తెఱంగు నేర్పుమెయి వక్కాణింప నౌ సత్తఱీ. ౧౪

ప్రతీ - గ్రహించితిని. (నిష్క్రమించును)

యౌగం- హంసకా! నీ వపుడు స్వామితోఁ గూడ నేల పోవైతివి!

హంస - దేవా! నే నప్పుడు మహారాజుగారిని వెంబడించి నాయాత్మను గృతార్థ మొనర్చుకొన నుద్యుక్తుఁడ నైతిని గాని శాలంకాయనుం డీవృత్తాంతమును గౌశాంబీనగరంబునఁ దెలుప నన్నుఁ బంచెను.

యౌగం - శాలంకాయనుం డిట్లేల చేయును లాభము లేదను నిరాశతో రాజుగారు పంప మానిన యీవృత్తాంతమును స్వామిప్రీతికై యిట్లు బంపఁ దలంచెనా! లేక అనురక్తుం డగుభటుండు రాజుకడ నుండుట యుపాయ మని నిన్నుఁ బరిహరించుటకుఁ గా నిట్లు పన్నియుండునా?

హంస - అవును. నన్నుఁ బరిహరించుటకే యట్లు పన్నియుండును.

యౌగం - లేక - ఆశాలంకాయనుండు గర్వంబుచేఁ దనబుద్ధిసామర్థ్యమును గౌశాంబీజనులకుఁ జాట నెంచెనా? అదియుఁ గాదేని - తనయుద్యమంబు ఫలించె నని యిట్లానందించుచున్నాఁడా? కానిమ్ము. హంసకా! నన్నుఁ గూర్చి మహారాజుగా రేమియుఁ జెప్పియుండ లేదా!

హంస - ఆర్యా! చెప్పియుండ కేమి. శాలంకాయనుం డట్లు కౌశాంబి కేఁగి యీవృత్తాంత మెఱింగింపు మని నన్నుఁ బంచిన పదపడి నేను ప్రయాణము కాఁబోవుచు నేలినవారికిఁ బ్రదక్షిణంబు గావింప నంతర్బాష్పకలితలోచనంబులతో నాతో నేదియో యెక్కువగాఁ జెప్పనుంకించియు స్తంభితకంఠు లగుటచే మాట రాక కాఁబోలు మహారాజుగారు. హంసకా! పొమ్ము. యౌగంధ (సగమనియూఁపును)

యౌగం - హంసకా! నన్నుఁ బేరితో బిలుచుచుంటి నని సంశయింపకుము. నిశ్శంకము గాఁ జెప్పుము. ఇయ్యది స్వామివాక్యము గదా.

హంస - యౌగంధరాయణుఁ జూడుమనిరి.

యౌగం - ఉండుము. ఏ మనిరి? తక్కినమంత్రి మండలము నెల్ల నటుంచి యౌగంధరాయణునే చూడు మనిరా?

హంస - దేవా! చిత్తము.

యౌగం - ఇట్టియిక్కట్టు కలుగక మున్నే తగుప్రతీకారము గావింపఁ జాలని యీయదూరదర్శిని - నిరర్థకముగా నింత కాలమునుండి రాజాన్న మారగించు నీనిరర్థకజీవనుని - నిరుపయోగంబు గా నిన్నినాళ్ళనుండి రాచమన్ననలనందుచున్న యీవ్యర్థుని - నన్నుఁ జూడ వలయు నని రాజుగారు తలంచిరా!

హంస - చిత్తము.

యౌగం - అట్లేని మాఱురూపంబుతోఁడి నన్ను స్వామి చూడఁ గలఁడు.

చ. అరినగరంబునందొ చెఱయందొ యరణ్యమునందొ లేక దు
ర్భరతరవేదనం దనువుఁ బాసినచోఁ బరలోకమందునో
కరము జయంబుఁ గొంటి నని గర్వితు నాన్నృపు మోసగించుచో
స్థిరనిజరాజ్యవైభవముఁ జేకొని శ్లాఘ్యతఁ బార్శ్వమందునో ౧౫

(తెరలో)

హా! ప్రాణేశ్వరా! హా! ప్రాణేశ్వరా!

యౌగం -

క. శోకమున కిదిగొ స్త్రీలు ప్ర
తీకార మొనర్తు రిట్లు దీనికె కా దీ
శోకం బగుఁ బో మంత్రుల
ప్రాకట సామర్థ్య హైన్య వర పర్ణనముల్. ౧౬

(ప్రవేశించి)

ప్రతీహారి - ఆర్యా! రాజమాతగారు

యౌగం - ఏమి? ఏమి?

ప్రతీ - ఇట్లుమనవిచేయుమన్నది.

యౌగం - ఎట్లు?

— సుహృజ్జనపరిగృహీతుం డగు నా వత్సరాజువృత్తాంత మిట్లాయెఁ గదా ఇప్పుడు వైరనిర్యాతనంబుకన్నఁ గర్తవ్యమొం డేమి యుండును. సుహృజ్జనంబుతో సంప్రతించి నిర్ధారింపఁ దగును. ఎవ్వఁడు మహాసంకటంబులనైన తము కటకటం బడఁడో ఎవ్వఁడు విషమగతుం డయ్యు వెనుదీయఁడో ఎవఁడు వంచితుం డయ్యు నిర్విణ్ణుఁడు గాఁడో, ఎవఁడు ప్రతీఘాతంబులనైన తము ప్రాణంబులఁ బాయఁడో, యట్టిబుద్ధిమం

తుని గదా యడుగుచుంటిని. తొలుదొల్త మత్కుమారునకు వయస్యుండవును బడపడి యమాత్యుండవునగు పుత్రికా! మత్పుత్రికుఁ గొనిరమ్ము. అని.

యౌగం - ఆహా! ఈపూజ్యురాలు రాజకులోచితంబుగా గంభీరముగఁ బల్కినది. ఈయమ సంభావనను బహూకరింతును. విజయా! నీరముఁ గొని రమ్ము.

ప్రతీ - అయ్యా! చిత్తము, (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) ఇదిగో నీరము.

యౌగం - తెమ్ము. (ఆచమించి) విజయా! పూజ్యురాలగు రాజమాత యేమి చెప్పెను?

ప్రతీ - పుత్రికా! మత్పుత్రికుఁ గొనిరమ్ము - అని

యౌగం - హంసకా! ప్రభువుగారేమనిరి?

హంస - యౌగంధరాయణుఁ జూడుము - అని.

యౌగం - విజయా!

గీ. రాహుసంగ్రస్తుఁడౌ ద్విజరాజుఁ బోలె
వైరిసంగ్రస్తుఁ డైనయావత్సరాజు
విడిచి పెట్టింప లే నేనిఁ బిలువ వలదు
నన్ను యౌగంధరాయణుఁ డన్నపేర. • - ౧౭

(ప్రవేశించి)

నిర్మండకుఁడు — ఆర్యా! ఒకయద్భుతకృత్యము జరిగినది. మహారాజుగారి దుర్దైవశాంతినిమిత్తము జరుగుసంతర్పణమున భోజన మొనర్చుబ్రాహ్మణజనంబుఁ జూచి యున్మత్తవేషధారి యగునొకద్విజుండు పెద్దగానవ్వి — 'తినుండు తినుండు మీ యిష్టము వచ్చినట్లు తినుండు. దీన నీరాజకులంబున కభ్యుదయమే లెం' డని యంతలోనే యంతర్హితుం డాయెను.

యౌగం — నిజముగా?

(తరువాత బ్రాహ్మణుఁడు ప్రవేశించును)

బ్రాహ్మణుఁడు — ఇవిగో యున్మత్తవేషధారి యగునాబ్రాహ్మణుఁ డుపయోగించుకొని పనితీరుపై వదలిపెట్టి పోయినదుస్తులు. ఈదుస్తుల ధరించి భగవానుం డగుద్వైపాయనుండు వచ్చి యున్నాఁడు.

యౌగం — ఎట్లు! ద్వైపాయనుండు వచ్చియున్నాఁడా?

బ్రాహ్మ — ఔను.

యౌగం — అట్లేని ఆనుహాసుపలుని జూచెదము.

బ్రాహ్మ — చూడుఁడు.

యౌగం — ఏమిది రూపాంతరమువలెఁ గన్పట్టుచున్నది. అహాహా! నాకిప్పుడు స్వామిసన్నిధి కరిగినట్లే యున్నది. ఈయుపకరణం బుల ధరించి రిపునగరంబున నిర్భయంబుగా సంచరింపు మని యుపదేశింపనే కాఁబోలు భగవానుం డగుబాదరాయణుఁ డీదుస్తుల నాకుఁ బ్రసాదించినాఁడు.

గీ. మదుపదేశంబు కొఱకె యున్మత్తవేష
మూని యేతెంచె నిప్పు డీమౌనివరుఁడు
రాజు విడిపింపఁ గలఁ డరిరాజ్యమందుఁ
గాన రాకుండ నడిపింపఁ గలఁడు నన్ను. ౧౮

(ప్రవేశించి)

ప్రతీహారి— ఆర్యా! రాజమాతగారు "పుత్రకు నొక్కమాఱుచూడఁ గోరెద" నని షలుకుచున్నారు.

యౌగం — ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. ఆర్యా! శాంతిగృహమున నాకై వేచియుండుము.

బ్రాహ్మ — చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

యౌగం — హంసకా! నీవు విశ్రమింపుము.

హంస — చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

యౌగం — విజయా! ముందు నడువుము.

ప్రతీ — చిత్తము. (ముందునడుచును.)

యౌగం — ఆహా!

గీ. రాయుచోఁ గట్టెనుండియు రాలు నిప్పు
త్రవ్వుచో నీ రొసంగును ధరణి యేని
కా దసాధ్య ముత్సాహుల కేది కూడఁ
దటి నొనర్ప ఫలించు యత్నంబు లెల్ల. ౧౯

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది ప్రథమాంకము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము

ద్వితీయాంకము

:o:-

(తరువాతఁ గాంచుకీయుఁడు ప్రవేశించును)

కాంచుకీయుఁడు — ఆభీరకా! ఆభీరకా! నీవు పోయి మహాసేన మహారాజుగారి మాటగాఁ బ్రతీహారరక్షకునితో నిట్లు చెప్పుము. — వీరు కాశీరాజుగారి యుపాధ్యాయులు. జైవంతి నామధేయులు. దూతకృత్యంబుమీఁద నిట కేఁగుదెంచిరి. ఇమ్మహాత్మునకు సామాన్యదూతలకుం బలెఁ గాక విశేష సత్కార మొనర్చి మంచిబస చూపించుటయే గాక యీ యతిథి యాతిథేయసత్కారంబుల లెస్సగాఁ బడసితినని యనుకొనులాగొనర్పఁ బ్రయత్నించునది. — అని —

ఆహా! ఈలాగునఁ బ్రతిదినమును గోత్రానుకూలంబు లగు రాజకులంబులనుండి దూత లేఁగుదెంచుచున్నారు కాని మహాసేనమహారాజుగా రెవ్వరిని నిరాకరింపరు. ఎవ్వరిని స్వీకరింపరు. ఇది యేమిటో? ఏమి యున్నది. కన్యాదాన విషయంబున దైవమే సమర్థంబు. ఏలయన.

చ. ఎవనికి భార్య కాఁగలదొ యీమనవాసవదత్త యట్టిభూ
ధవుకడనుండి దూత నృపుదండకు రాఁ డవు; లేనిచో మహీ
ధవుఁ డిటు దూతలన్ నృపకదంబము పంప పరప్రతీక్షుఁడ
య్యు వరగుణంబులన్ దెలిసియున్ వరు నేటికి నిశ్చయింపఁడో? ౨౦

ఓహో! ఇం దంతఃపురపరిచారవర్గ మందంద యొదిఁగి కొనుటం జేసి మహారాజుగా రీపశ్చిమదేశంబున కరుదెంచు చున్నట్లున్నది. ఇదిగో. మహాసేనమహారాజుగారు ఈమహానుభావుఁడు —

గీ. నిబిడ దూర్వాంకుర స్నిగ్ధ నీలమణి వి
భాసిపీతాంగదోన్నత బాహుశిఖరుఁ
డీకనకతాళవనినుండి యేగుదెంచు
శరవణమునుండి వెడలువిశాఖు నట్లు. ౨౧

(నిష్క్రమించును)

విష్కంభము.

(తరువాత రాజును బరివారమును బ్రవేశించును.)

రాజు —

చ. మహిపతు లెల్ల భృత్యు లటు మార్గమునందున మత్తురంగమ
ప్రహితపరాగముఁ మకుటభాగము లంట ధరింత్రు గాని యా
మహిమము నాకు మోద మణుమాత్రముఁ గూర్పదు నాగవిజ్ఞతా
మహితుఁడు వత్సరాజు గుణమాన్యుఁడు నన్ బ్రణమిల్ల కుండుటన్.

బాదరాయణా!

(ప్రవేశించి)

కాంచుకీయుఁడు — మహాసేనులవారికి విజయ మగుఁ గాక.

రాజు — జైవంతికి బస నేర్పాటు చేసితివా?

కాంచు — బస నేర్పాటు చేసితిమి. తగినట్లు సత్కరించితిమి.

రాజు — మంచిపని చేసితివి నీవు రాజవంశ్యగుణాభిలాషివి. వచ్చిన పెద్దల మర్యాద చేయుటయే మంచిది. ఇట్లు దూతల నంపిన రాజులలో నెవ్వరు కన్యాప్రదానమున కర్హు లని యెవరి నడిగినను వార లొండొరులయభిప్రాయంబునకో నాయభిప్రా

యంబునకో నిరీక్షించుచుందురే కాని తమయభిప్రాయంబుల నొక్కరును వెల్లడింపరు. (కాంచుకీయునివైపు చూచి) నీ వేమో చెప్పఁ దలఁచువానివలెఁ గాన్పింతువు.

కాంచు — మ తేమియు లేదు కన్యాప్రదానంబును గూర్చి యను కొనుచున్నారు.

రాజు — సంకోచింపకుము, సంకోచింపకుము. ఈకన్యాప్రదానవిధి సర్వసామాన్యము గదా. నీవు చెప్పఁ దలఁచిన దేదియో నిశ్శంకముగాఁ జెప్పుము.

కాంచు — మహాసేనమహారాజా! నాచెప్పఁ దలచినది మ తేమియు లేదు. ఇదియే. ఇట్లు ప్రత్యహంబును గోత్రానుకూలంబు లగు రాజకులంబులనుండి దూత లేతెంచుచున్నను మహారాజుగా రొక్కరిని నిరాకరింపరు. ఒక్కరిని స్వీకరింపరు. ఇది యేమిటి ? అని.

రాజు — బాదరాయణా! ఇది వాస్తవమే. వరగుణంబులయం దతి లోభంబునను వాసవదత్తయం దతివాత్సల్యమునను వర నిశ్చయ మొనర్పఁ జాల కున్నాను. నేను వరునియందు

మ. మొదలన్ సత్కుల మెంతు నాపయి దయన్ ముఖ్యంబు గా నెన్నెదన్
మృదు పయ్యున్ పసు సారవత్సుగుణ మామీఁదన్ సురూపంబు నా
పిదపన్ గాంతిని, వీని నెన్న గుణలుబ్ధిన్, స్త్రీజనార్థంబె; యా
పిదపన్ వీర్యము నెంతు లేక యది పృథ్విన్ స్త్రీల నె ట్లోమ నౌ. ౨౩

కాంచు — దేవరవారియందుఁ దప్ప నిప్పుడీసద్గుణంబు లెల్ల నెక్కడ నేని ఒక్కనియందుఁ గాన వచ్చునా ?

రాజు — అందులకే గదా యింతగా విచారించుట.

గీ. తఱచుగాఁ దండ్రి చేయుయత్నంబుచేతఁ
గన్యకకు సద్గుణుం డైనకాంతుఁ డబ్బు;
తక్కువైభవములమాట దాని దాని
ప్రాక్కృతం బగుసుకృతంబుఁ బట్టి యుండు. ౨౪

కన్యాప్రదానకాలంబునఁ దల్లులు దుఃఖశీల లగుదురు. కాన దేవిని గూడఁ బిలుచుకొని రమ్ము.

కాంచు — మహాసేనులసెలవు. (నిష్క్రమించును)

రాజు — అదేమో కాశీరాజు దూతను బంపినాఁ డని వినఁగానే వత్సరాజును బట్టికొన నాచేఁ బంపఁ బడినశాలంకాయను మీఁదికి నాబుద్ధి పోవు చున్నది. ఏ మయియుండును. ఇంత దనుక నాబ్రాహ్మణుఁ డావృత్తాంత మేమియుఁ బంప కున్నాఁడు.

గీ. ఏనుఁగులవేఁట యాతని కెపుడు నాట
అతనిహృదయంబు సంతతం బంద యుండు;
కాని తన్మంత్రు లెల్లరుఁ గా ద టంచు
మెండు గా యత్న మొనరించి యుండ వలయు. ౨౫

(తరువాత సపరివారయై దేవి ప్రవేశించును)

దేవి — మహాసేనులకు జయ మగుఁ గాక.

రాజు — దేవీ! కూర్చుండుము.

దేవి — చిత్తము — [కూర్చుండును]

రాజు — వాసవదత్త యెక్కడ?

దేవి — ఉత్తర యనువైతాళికయొద్ద మహతీవీణాభ్యాసంబునకై పోయి యున్నది.

రాజు — ఏమీ! వాసవదత్తకు గాంధర్వమున నభిలాష జనించినదా?

దేవి — ఏదే నొక్కపని యుండుట మంచి దని తనచెలియగు కాంచనమాల వీణ నేర్చుకొనుటఁ జూచి తాను గూడ వీణ నేర్చుకొనఁ దలఁచినది.

రాజు — ఇది బాల్యంబున కుచితమే గదా.

దేవి — దేవరవారితో నే నొకటి విన్నవింపఁ దలఁచుకొన్నాను.

రాజు — ఏ మని?

దేవి — వీణ నేర్ప నొకయాచార్యుఁడు కావలయు నని.

రాజు — సన్నిహితవివాహకాల యగువాసవదత్తకు వేఱేయాచార్యుఁ డేల? భర్తయే వీణ నేర్పును లెమ్ము.

దేవి — ఆఁ! అప్పుడే నాబిడ్డకుఁ బెండ్లియీడా?

రాజు — దేవీ! పుత్రికను ప్రతిదినము ననురూపవరునకు నొసంగుమని మమ్మువరోధించుచు నిపు డిట్లు పరితపించెద వేల?

దేవి — కన్యాప్రదానము నాకభిమతమే గాని పుత్రీవియోగము మాత్రము నన్ను సంతాపపెట్టుచున్నది. అట్లేని ఎవరి కొసంగితిరి.

రాజు — ఇంకను నిశ్చయము లేదు.

దేవి — అమ్మాయికి వివాహవయస్సు వచ్చినను నిశ్చయమే లేదా!

రాజు —

గీ. ఈయ లేదన్నచో సిగ్గ దేగుదెంచు
ఇచ్చితి మటన్నచోఁ జింత హెచ్చు మదికి
ధర్మమునకుఁ బ్రేమకును మధ్యమున నుండి
కూఁతులం గన్నతల్లులు కుందుదు రిటె. ౨౬

ఇప్పు డన్నివిధంబుల మనవాసవదత్త యత్తమామలకుఁ బరిచర్య సేయఁ దగినయీడులో నున్నది. అదియుం గాక కాశీరాజోపాధ్యాయుం డగునార్యజైవంతి దూతగాఁ జనుదెంచి తదీయచారిత్రంబుచే నన్నెంతయు లోభపెట్టుచున్నాఁడు. (తనలో) దేవి ఏమియు బదులు చెప్పదు. కన్నీరు గార్చుచుఁ గలఁతఁ జెంది యున్నది. వరనిశ్చయమేమి చేయఁగలదు. కానిమ్ము. ఈయమకు నాయభిప్రాయ మెఱిఁగింతును,

(ప్రకాశము)

అస్మదీయసంబంధాభిలాషులై రాజులు వచ్చినట్లు దూతల వలన వినుచున్నాము.

దేవి — ఇది యెంతయు నిప్పు డేటికి? ఎవరి కొసంగిన చో సంతాప మొందమో యట్టివారి కొసంగుఁడు

రాజు — ఆహా! ఎంతసులభముగాఁ బల్కితివి. తరువాత నేమైన మూఁడినచో నన్నుపాలంభించుటకా? వినుము.

గీ. వచ్చిరి మదీయసంబంధవాంఛఁ గాశి
రాజు మైథిలమగధసౌరాష్ట్రనృపులు
వంగపతి శూరసేనుండు పరగుణాఢ్యు
లిం దెవఁడు పాత్రుఁడో పుత్రి నీయఁ జెపుమ. ౨౭

(ప్రవేశించి)

కాంచుకీయుఁడు — వత్సరాజు.

రాజు — వత్సరాజా?

కాంచు — మహాసేనమహారాజా! అనుగ్రహింపుము. అనుగ్రహింపుము. ప్రియవచననివేదనత్వరచే సముదాచారంబు పాటింప మఱచితిని.

(నేలపైఁ బడును)

రాజు — ఏమీ! ప్రియవచనమా?

దేవి — [లేచి] ఆర్యపుత్రా! జయము. (అనిపోఁబోవును)

రాజు — (హర్షముతో) దేవీ! ప్రియవచనాకర్ణనమునకు నీవు పరిహార్యురాలవు గావు. కూర్చుండుము.

దేవి — ఆర్యపుత్రుని సెలవు. [కూర్చుండును]

రాజు — బాదరాయణా! లెమ్ము. లెమ్ము. సంకోచింపక చెప్పుము.

కాంచు — (లేచి) పూజ్యు లగుమన శాలంకాయనామాత్యులు వత్సరాజును బట్టుకొనిరి.

రాజు — (హర్షముతో) ఏ మంటివి?

కాంచు — పూజ్యు లగుమన శాలంకాయనామాత్యులు వత్సరాజును బట్టుకొనిరి.

రాజు — ఉదయునినా ?

కాంచు — అవును.

రాజు — శతానీకుని పుత్రుని ?

కాంచు — నిజముగా.

రాజు — సహస్రానీకుని మనుమని ?

కాంచు — అతనినే

రాజు — కౌశాంబీపురాధీశుని ?

కాంచు — స్పష్టముగా నాతనినే

రాజు — గాంధర్వవిద్యాధనుని ?

కాంచు — అతని నట్లే చెప్పుదురు

రాజు — వత్సరాజునే గదా ?

కాంచు — చిత్తము. వత్సరాజునే

రాజు — అట్లైని యౌగంధరాయణుఁడు కాలధర్మ మొందెనా ?

కాంచు — లేదు. కౌశాంబీనగరమున నున్నాఁడు.

రాజు — అట్లైని వత్సరాజును బట్టుకొన లేదు.

కాంచు — మహారాజ ! నామాట నమ్మఁడు

రాజు —

ఉ. నమ్మఁగఁ జాల నే నుదయనగ్రహణంబును వేయుఁ జెప్ప హ
స్తమ్ముల మందరాచలము దర్పసమగ్రతఁ ద్రిప్పినట్లు; యు
ద్ధమ్ముల వైరు లానృపునుదగ్రపరాక్రమ మగ్గడింత్రు క
ర్ణమ్ములఁ జొచ్చుఁ దత్సచివరత్నముమంత్రమహాప్రభావముల్. ౨౮

కాంచు — మహారాజా ! అనుగ్రహింపుము. వృద్ధుండ నదియుంగాక బ్రాహ్మణుండ. ఏలినవారియెదుట నెన్నఁడునుదబ్బఱ లాడి యుండ లేదు.

రాజు — ఆఁ. అవును. నీవిదివఱకెన్నఁడునుదబ్బఱలాడ లేదు. అట్లైని శాలంకాయనుం డేప్రియద్ఘాత నిట కంపెను ?

కాంచు — ద్వారమున నెవ్వనిఁ బంప లేదు. జవాతిశయంబు గలఖరరథం బుపై ముందుభాగమున వత్సరాజుం గూర్చుండఁ బెట్టుకొని శాలంకాయనామాత్యుండు తానే వచ్చెను.

రాజు — అలాగా? అహాహా! అట్లైన ఇంక మనస్సైనికు లెల్లరుఁ గత్తళంబుల విచ్చిసుఖంబుగా విశ్రమింప వచ్చును. నేఁడు మొదలుకొని సామంతరాజు లేతద్భయంబు లేమిం జేసి నాక డకుఁ బ్రచ్ఛన్నముగా దూతల నంపుట మాని నిర్భయంబుగా నుండవచ్చును. వేయేల నేఁడు గదా నేను మహాసేనుండ నైతి.

దేవి — ఏమీ అమాత్యుండు కొనివచ్చెనా?

రాజు — కొనివచ్చెను.

దేవి — ఇతనికొఱకే గదా మనవాసవదత్త నెరికి నొసఁగఁ దలంప కున్నాము.

రాజు — ఈతండు నాకు యుద్ధమున గెలుచుకొన్న శత్రువే యైనను గుణసంపదఁబట్టి పట్టి నీతనికే యీయఁ దలంచితిని

బాదరాయణా! శాలంకాయనుం డెక్కడ?

కాంచు — భద్రద్వారమున విడిసి యున్నాఁడు.

రాజు — పొమ్ము. యువరాజోచితగౌరవంబుతో వత్సరాజప్రధానం బుగా నమాత్యుని బ్రవేశపెట్టు మని ముఖ్యామాత్యుఁ డగు భరతరోహకునితోఁ జెప్పుము.

కాంచు — ఏలినవారి సెలవు. (పోవును)

రాజు — బాదరాయణా! ఇటు రమ్ము.

కాంచు — ఏమి సెలవు?

రాజు — వత్సరాజును జూడ వచ్చుపౌరుల నెవ్వరిని వారింప వలదు.

క. ఇతనిన్ మద్రిపు శౌర్య
శ్రుతపూర్వున్ బౌరజనము చూచుం గాతన్
క్రతు సంయుతంబు నంతః
స్థితరోషము నైనకొదమసింగముఁ బోలెన్. ౨౯

కాంచు — చిత్తము. అట్లే (నిష్క్రమించును)

దేవి — ఈరాజకులంబునఁ బెక్కు లభ్యుదయంబు లనుభూతంబు లయ్యెఁ గాని యార్యపుత్రుల కింతటి ప్రీతిభాజనం బొం డేదియుఁ గా దని తలంతును.

రాజు — నేనును వత్సరాజగ్రహణసదృశం బగుప్రియవార్త నిదివఱకు విన్నట్లేనిఁ దలంపను.

దేవి — వత్సరాజా ?

రాజు — అవును.

దేవి — పెక్కురాజకులంబులు మనసంబంధముఁ గోరి వచ్చియున్నట్లు విని యున్నాను గాని యీతఁ డొకదూత నేనియు నిదివఱకుఁ బంపి యుండ లేదు.

రాజు — మహాసేనుండ నని యేనియు నన్నితఁడు లెక్క సేయఁడు. ఇఁక మనసంబంధమును గోరునా ?

దేవి — లెక్క సేయఁడా ? అట్లేని బాలుఁడా ? లేక మూర్ఖుఁడా ?

రాజు — మూర్ఖుఁడు కాఁడు — బాలుఁడే

దేవి — అతని నేది యింత గర్వింపఁ జేయు చున్నది ?

రాజు — ఏదియా ? వినుము. సుప్రసిద్ధరాజర్షి విరాజితంబును వేదాక్షరసమ్మితమహాభారతప్రతిపాద్యము నగుభరతవంశ మీతని నింత గర్వింపఁజేయు చున్నది. వంశపరంపరాయాత మగు గాంధర్వవేద మీతని కింత కావరము గలిగించుచున్నది. వయోఽనురూపం బగురూప మీతని నింతగా విభ్రమింపఁ జేయు చున్నది. ఎట్లో యేర్పడినపౌరానురాగ మీతని నింత విస్రంభపాత్రుఁ గాఁ జేయు చున్నది.

దేవి — అట్లేని అభిలషణీయంబులు గదా యీవరగుణంబులు. ఈతఁడే గుణంబుచే దోషి యయ్యె ?

రాజు — దేవీ ! ఏమీ ! ఆశ్చర్యము లేనిచోట నాశ్చర్యపడెదవు. చూడుము.

గీ. గడ్డిపాదలో నిడినయగ్ని గతి నిరంకు
శంబుగా ధాత్రి నంతట సంచరించి
శాసనం బస్మదీయ ముజ్జ్వలిత మయ్యు
నమసిపోయెడు నితనిరాజ్యంబునందు. 30

(ప్రవేశించి)

కాంచు — ఏలినవారికి జయ మగుఁ గాక. దేవరవారియానతిచొప్పున యువరాజసత్కారములతో శాలంకాయనామాత్యులు నగరంబుఁ బ్రవేశించి యేలినవారితో నిట్లు మనవి చేయుచున్నారు. ఇదిగో భరతకులోపభుక్తంబును వత్సరాజసంక్రాంతంబు నగు ఘోషవతి యనుధర్శనీయం బగువీణారత్నంబు. మహాసేను లిద్దాని స్వీకరింప వలయును — అని — (వీణను జూపును)

రాజు — జయచిహ్నముగా దీనిఁ బరిగ్రహించితిని. [వీణను గొని] ఆఘోషవతి యిద్యదియే కాఁబోలు. ఇది.

గీ. శ్రవణసౌఖ్యద మధుర నిసర్గరక్త
నఖశిఖరఘృష్టతంత్రీసునాద యైన
వీణ ఋషివాక్యగతమంత్రవిద్యవోలెఁ
గైవసముఁ జేసికొను బల్మిఁ గరులమనసు. 3౧

ఎందేనియు సమరసముపార్జితంబు లగురత్నంబు లిష్టానుభవంబుచేఁ బ్రీతిజనకంబులగు. ఇవ్వీణియ నాకొమరుల కొసంగుదు మన్న —

గీ. అర్థశాస్త్రగుణాభిజ్ఞుఁ డంతె నాదు
బాలకుఁడు జ్యేష్ఠుఁ డైనగోపాలకుండు ;
బాలకుఁడు ద్వితీయుం డనుపాలకుండు
హరిగాంధర్వదూషి, వ్యాయామతోషి. 3౨

ఎవ్వరి కొసంగిన నిదిసార్థకం బగు? దేవీ! వాసవదత్త వీణ నభ్యసించుచున్నది గదా!

దేవి — అభ్యసించు చున్నది.

రాజు — అట్లైని ఈవీణను మనవాసవదత్త కిమ్ము.

దేవి — ఇప్పుడే వాసవదత్త వీణయమాట యెత్తిన నున్మత్తురాలగు చున్నది. ఈవీణ యొసంగితి మేని మఱింత యున్మత్తురా లగును.

రాజు — ఆఁడుకొన నిమ్ము — ఆఁడుకొన నిమ్ము — అత్తగారింట నిట్టివి సులభంబులు గావు గదా. బాదరాయణా! వాసవదత్త యెక్కడ?

కాంచు — అమాత్యునియొద్దఁ గూర్చుండి యున్నది.

రాజు — వత్సరా జెక్కడ నున్నాఁడు?

కాంచు — కాళ్లకు సంకెలలు తగిలించుటచేతను కాయంబునఁ బలు గాయంబులచేతను డోలికమీఁద మధ్యమగృహంబునఁ బ్రవేశ పెట్టఁ బడియున్నాఁడు.

రాజు — ఛీ! ఎంతకష్టము. కాయంబునఁ బలుగాయంబులా! ఇయ్యది యస్థానప్రయుక్తపరాక్రమదోషము. అన్యము గాదు. మహాఘాతుకుఁడు గదా యిట్టిపట్లనుపేక్షించువాఁడు. బాద రాయణా! నీవు పోయి భరతరోహకునితో వత్సరాజునకు వ్రణచికిత్సఁ గావింపు మని చెప్పుము.

కాంచు — ఏలినవారిసెలవు.

రాజు — ఇదిగో యిటు రమ్ము.

కాంచు — ఇదిగో వచ్చితిని.

రాజు — ఆతని కెందుఁ గోర్కియో యెఱింగి సబహుమానముగా దానిని దీర్చునది. ఆకారమును బట్టియే యాతనిప్రీతివిష యంబుల నారయ వలయు. అతిక్రాంతసమరప్రస్తావనల నాతని ముందు తే రాదు. క్షతాదులపట్ల వృద్ధసముదాచారంబుగా మంగళాశీర్వాదము గావింపవలయును. కాలానుగుణము లగు కైవారంబులచే మర్యాద చూపు చుండ వలయును.

కాంచు — చిత్తము [నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి] మహాసేన మహారాజా! జయము. వత్సరాజునకు దారియందే వ్రణ

చికిత్స గావింపఁ బడెను. రెండవసారిచికిత్సకు నింకను వేళ కా లేదు. ఇప్పుడు సూర్యుఁడు నడిమింటనే యున్నాఁడు.

రాజు — ఆవిరమాని యిప్పు డెచ్చట నున్నాఁడు ?

కాంచు — మయూరయష్టిసౌధముముఖభాగమున నున్నాఁడు.

రాజు — అయ్యో! కష్టము. ఈప్రదేశము వాసయోగ్యము కాదు. ఎండ తగులకుండుటకై మణిభూమికయందుఁ బ్రవేశపెట్టుమని చెప్పుము.

కాంచు — చిత్తము [నిష్క్రమించితిరిగిప్రవేశించి] ఏలినవారి సెలవు ప్రకార మంతయు నొనర్చితిని.

శ్రీభరతరోహకామాత్యులు దేవరవారిని సందర్శింపఁ గోరుచున్నారు.

రాజు — ఓహో! ఆలాగా? వత్సరాజు నిట్లు సత్కరించుట యాతని కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. వత్సరాజపరిగ్రహణ మేతదీయనీతిపరిశ్రమ ఫలితమే కాన నీతని మన్నింప వలయును. నేనే యాతని ఒప్పింతును.

దేవి — సంబంధము నిశ్చయించితిరా యేమి ?

రాజు — ఇంతవఱకు నిశ్చయింపలేదు.

దేవి — అప్పుడే తొందరలేదు. ఇంకను మనవాసవదత్త బాలికయే గదా.

రాజు — నీయిష్టప్రకారమే కానిమ్ము నీ వంతిపురమునకరుగుము.

దేవి — చిత్తము. [సపరివారయైనిష్క్రమించును]

రాజు — (ఆలోచించి)

చ. ఉదయనుతోడివైర మితఁ డుద్ధతుఁ డౌ నని యయ్యోఁ దొల్లియా
పదపడి పట్టి తే నితనిపట్టున మాధ్యమవృత్తి నుంటిఁ బో
కదనమునం దితండు పలుగాయములం దినె, నుండె దుస్థితిన్
బ్రదుకునొ ? లేదొ ? యంచు విన వచ్చుటఁ జిత్తము తత్తఱించెడిన్

[ఇరువురు నిష్క్రమింతురు]

ఇది ద్వితీయాంకము

—— :o: ——

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము

తృతీయాంకము

—— :o: ——

(పిదప వెఱ్ఱివాని వేషముతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించును)

విదూషకుఁడు — [పరికించి] ఏమీ యీమాయ. ఈ దేవకులపీఠిక యందు నామోదకమల్లక ముంచుకొని దక్షిణామాషకంబుల లెక్కపెట్టి మూట గట్టుకొని మరల వచ్చి చూతును గదా నామోదకమల్లక మిందుఁ గాన రాకున్నది. [ఆలోచించి] ఆఁ - ఏమిది ఈయువలగ్నుండు కాఁజేసె నందుమా ? ఈతఁడొక్క మోదకంబుతోనే తృప్తిఁ జెంది నావెంట నైనను రాఁడు. కుక్క లేమైన వచ్చి నోటఁగఱచుకొని పోయె నందుమా ? ప్రాకార మెంతయు నున్నతంబు గాన వాని కిట మసలుట కేనియు నవకాశము లేదు. లేనిచోఁ బధికు లేమైనఁ జాపలంబునఁ గొనిపోయి రనుకొన్న నదియును బొసఁగదు. వా రక్షుతెభక్తులు గాన ఈమోదకము నభిలషించరు కానిచో నొకవేళ నేనే నోటఁ బెట్టికొంటి నేమో ! ఇది యెట్లు తెలియును. కానిమ్ము. ఆఁ - తెలిసినది. ఒక్కపనిచేసి చూచెదను. ఇప్పు డొకమారు త్రేఁపి దానిగంధముచే నీమోదకంబును నేనే తింటినేమో తెలిసికొందును గాక. హీ హీ - పూరింపఁబడిన వరాహవస్తివలె నుత్తగాలినే విడుచుచున్నాను. అట్లేని దీని నెవ్వరు తీసికొని యుందురు. లేక యీశివుఁడే నాప్రోహితకాత్యాయనికడ నున్నది నాదేయని

తలంచి తానే యొకవేళఁ దీసికొనియుండునా ? (నిరూపించి) కాదు - కాదు - ఈ బ్రహ్మచారిగాఁడుత్తవేషధారిగా నున్నాఁడు. మోదకంబుపై నాసచే దుండగ మేమైనఁ జేసి యుండునేమో. కానిమ్ము మఱల వెదకెదను. ఓహో ! ఎంత పొరపాటు. తలమీఁదనే యుంచుకొని యూరెల్ల వెదకుచున్నాను. ఇదిగో నా మోదకమల్లక మీశ్వరుని కాళ్ల ముంగలనే యున్నది. వేగిర మేగి చేకొందును. స్వామీ ! నా మోదకమల్లక మిమ్ము. మోదకమల్లక మిమ్ము. స్వామీ ! నీవు గూడ దొంగపనిఁ జేయుదువా ? అయ్యో ! ఎంత మోస పోతిని ఇయ్యది గోడమీఁదిచిత్రలేఖనము గదా. సంత పాంధకారములో నా మోదకమల్లకము గానరాకున్నది. కానిమ్ము - కానిమ్ము. చేతులతోఁ దడవి చూచెదను. (తడవిచూచి బళే ! శిల్పకా ! మేలు మేలు. ఏమీ ! ఈ యుక్తవర్ణత. ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము. చేతులతోఁ దుడిచిన కొలఁది మఱింత యెక్కువగా మెఱయుచున్నది. కానిమ్ము. నీళ్ళతోఁ దుడిచి చూచెదను. ఇచ్చట నీరమెందుదొరకునో ? ఇదిగో శుద్ధజలాన్వితంబగు తటాకంబు. ఇచ్చటికే వెళ్లెదను. శివా ! నీవు గూడ నావలెనే యీ మోదకమల్లకంబున నిరాశుఁడ వగుము.

(తెరలో)

మోదకంబులారా ! మోదకంబులారా ! హీ హీ హీ -

విదూ - ఈపిచ్చివాఁడు నా మోదకమల్లకంబు చేకొని నవ్వుచు నుఱుగుతోఁగూడినమలినం బగువర్షాకాలరథ్యోదకంబువలె నిటె నచ్చుచున్నాఁడు. నిలు నిలు ఉన్మత్తకా ! నిలు నిలు కఱ్ఱచే నొక్కేటున నీపుఱ్ఱెఁ బగులఁ గొట్టెదను.

[పిదప నున్మత్తుఁడు ప్రవేశించును.]

ఉన్మ - మోదకములారా ! మోదకములారా ! హీ హీ హీ

విదూ - ఉన్మత్తుఁడా ! నా మోదకమల్లకంబు నా కొసంగుము.

ఉన్మ - ఏమి మోదకంబులు. ఎక్కడి మోదకంబులు ఎవరి మోదకంబులు. ఈమోదకంబుల వదలిపెట్టవలయునా ? లేక దాఁచవలయునా ? లేనిచోఁ దినవలయునా ?

విదూ - తినను దినరు. వదలిపెట్టను వదలిపెట్టరు.

ఉన్మ - ఇదిగో నానాలుక తిన వలయు నని లొట్టలు వేయుచున్నది.

విదూ - ఉన్మత్తకా! నామోదకమల్లకంబుఁ గొనిరమ్ము. ఇతరుల వస్తువుల నాసించి పట్టుపడకుము.

ఉన్మ - ఎవరురా ననుఁ బట్టుకొనువారు ? నాప్రాణము పోయినను నేను వీని వదలుదునా ? ఈమోదకంబులే నన్ను రక్షించును.

ఎవరురా ననుఁ బట్టునీవాటివారు
ఎవరురా ననుఁ బట్టునింతసాహసులు.
కోపాన నను బట్టుకొందురు గాక
కాపాడ నీమోదకంబులు లేవె ?
వివిధరూపములతో విలసిల్లునివియె
అవసరంబుల నాకు ననుకూలపడును.
కాలవశంబుచేఁ గడు వాడియున్నఁ
జాలుఁబో నా ప్రాణసంరక్షకివియె.
ఎవరబ్బసొమ్మని యిమ్మందు వీని
అవురసొమ్మిచ్చి నే నంగడిఁ గొంటిఁ

విదూ - ఓ ఉన్మత్తకా! నామోదకమల్లకము నా కొసంగుము దీనిప్రత్యయమున నే నుపాధ్యాయకులమునకుఁ బోవలయును.

ఉన్మ - నేనును దీనిప్రత్యయమున నూతామడలదూరము వెళ్ళవలయును.

విదూ - నీవు నూతామడలదూర మేగుట కైరావతమున్నా యేమి ?

ఉన్మ — అవును. నే నైరావతమనే. కాని నాపై దేవరా జెక్కఁడు ఎక్కినచో నాయనను గూడఁ గొనిపోదును. కాని – ఇం ద్రుఁడు పాదపాశికులచే బంధింపఁ బడినాఁడఁట. ఇదిగో యిప్పుడే ధారానిగళంబు లగునీమెఱపుఁగొరడాలచేఁ జావ మోది బెడిదంపుసుడిగాడ్పులచే నీబంధంబుల ఛిన్నభిన్నం బొనర్చెదను.

విదూ — ఉన్మత్తకా! నీవు నామోదకమల్లకము నాకీయవా? ఈయ నిచో నేడ్తును.

ఉన్మ — ఏడువు మేడువుము. మొత్తుకొనుము.

విదూ — చంపుచున్నారో చంపుచున్నారు.

ఉన్మ — నేనును ఏడ్తును – ఇంద్రుని బంధించిరో యింద్రుని బంధించిరి.

విదూ — చంపుచున్నారో చంపుచున్నారు.

(తెరలో)

భయపడకుము – భయపడకుము – బ్రాహ్మణోపాసకా! భయపడకుము.

విదూ — (సంతోషముతో) చంద్రుఁడు రాఁగా నేసర్వనక్షత్రములును వచ్చినవి. బ్రాహ్మణ్యము విషాదకరము. ఈహీనమాత్రకుఁడౌ శ్రమణకుఁ డభయమీయవలసె. (తరువాత శ్రమణకుఁడు ప్రవేశించును)

శ్రమ — భయపడకుము భయపడకుము — బ్రాహ్మణోపాసకా! భయపడకుము. ఇక్కడనెవరెవరున్నారు? ఏలదుఃఖించెదరు?

విదూ — ఏమీ! ఈశ్రమణకుఁడు ద్వారపాలకవృత్తి ననుభవించుచున్నాఁడే. అయ్యా! శ్రమణకా! ఈయున్మత్తకుఁడు నామోదకమల్లకంబుఁ గొని యీయకున్నాఁడు.

శ్రమ — ఏదీ మోదకము చూచెదను.

ఉన్మ - శ్రీమణకా! ఇదిగో చూడుము చూడుము

శ్రీమ - ధూ - ధూ -

విదూ - అయ్యో! ఛీ - ఈయున్మత్తకుని చేతిలో ఈహోమాత్రికుం డగుశ్రీమణకుండు ధూత్కార మొనర్చినాఁడు. నిర్భాగ్యుండ నగునే నిదివఱ కేమి చూచితినో యంతే.

శ్రీమ — ఓయి యున్మత్తోపాసకా! కస్తూరికాఫేనపాండురంబులును బహుపిష్టసమృద్ధంబులును గోమలంబులు నగునీమోదకంబుల నిచ్చివేయు మిచ్చివేయుము. వృథాగాఁ దిని క్షయోన్ముఖుం డవుగాకుము.

విదూ - ఎంతకష్టము. మోదకంబు లనుకొని కల్లులడ్డువాల్కై యాసించితిని.

శ్రీమ - ఓఉన్మత్తోపాసకా! ఇచ్చివేయుమిచ్చివేయుము. లేనిచో నిన్ను శపింతును.

ఉన్మ - శ్రీమణకా! అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము. భగవానుఁడా! నన్ను శపింపకు శపింపకు. తీసికొనుము తీసికొనుము.

శ్రీమ — బ్రాహ్మణోపాసకా! నాశక్తిని జూచితివా?

విదూ — ఈయున్మత్తకుఁ డీహోమాత్రికుం డగుశ్రీమణకుని శాపంబునకు వెఱచి భయభయంబుగఁ జాఁచఁబడిన కొనవ్రేలిపై మోదకమల్లిక ముంచుకొని నిలువఁబడియున్నాఁడు. ఓఉన్మత్తకుఁడా! నామోదకమల్లిక మిమ్ము.

శ్రమ - ఈమోదకంబులచే స్వస్తివాచన మొనర్తురు గాక మీరు గూడ నిటు రండు. ఇటు రండు.

విదూ - హీ - హీ - నామోదకంబులచేతనే నేను స్వస్తిచెప్పవలయునా? నేను నొకగృహస్థునికడనుండి ప్రతిగ్రహంబుగా వీనిని గొంటిని. కావలయునన్న నవి మీకు నుపాయనంబు లగు రెండు. పాత్రులగుతమ కొసంగుటచే నవి సమృద్ధంబులే యగును. ఈయున్మత్తకుఁ డగ్నిగృహంబున కెదురుగా

నేఁగుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు మధ్యాహ్నమాయెను. పూర్వాహ్ణమందే యీప్రదేశంబు నిర్జనం బగును, నేను నిప్పుడీదక్షిణామాషకంబుల దారిలో నొకయింటఁ బెట్టి వెళ్ళుదును. ఒకనికి శాటితో నవసరము. మఱొకనికి మూల్యముతోఁ బని.

(అందఱు నగ్నిగృహముం బ్రవేశింతురు)

యౌగం - వసంతకా ! ఈయగ్నిగృహంబున నెవరును లేరు గద.

విదూ - లేరు. ఇయ్యది నిర్జనముగనే యున్నది.

యౌగం - అట్లేని మీ రిరువురు నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనుఁడు.

ఇరువురు - అట్లే. (కౌఁగిలించుకొందురు)

యౌగం - కాని మీ రిరువురుఁ దుల్యపరిశ్రములరు. కూర్చుండుము కూర్చుండుము.

ఇరువురు - చిత్తము. (అందఱును గూర్చుండెదరు)

యౌగం - వసంతకా! నీవు స్వామిని జూచితివా ?

విదూ - ఆఁ! చూచితిని.

యౌగం - అయ్యో! ఎంతకష్టము. రాత్రి నెట్లో యనర్థము లేకుండ వెళ్ళఁ బుచ్చితిమి. ఇంకఁ బగ లెట్లు వెళ్లునా యని చూచుచున్నాము.

గీ. పగలు గడచిన రేయికై దిగులు; రేయి
హాయిగాఁ దెల్లవాఱిన నడలు మఱలఁ
బగ లెటో యని, భావ్యశుభములఁ దలఁచు
మాకు సుఖ మెప్పు డన గతస్మరణమందె. 34

రుమణ్వంతుఁడు - తాము తథ్యము సెల విచ్చితిరి. రేవగళ్ళలోఁ గాలకృతభేదంబు లేకున్నను సంకటసమయంబుల రాత్రియే యనర్థపరంపరాప్రదాత్రి. ఏల యన

గీ. ఎందు వ్యవహారములయందు సందకుండ
లేక లోకానురాగంబు లేశమేని
పొద్దుననె దృష్టదోషులై పొలుచునట్టి
శాత్రవజనంబులకుఁ గాళరాత్రి రాత్రి. 3౮

యౌగం — వసంతకా! రాజుగారితోఁ జెప్పితివి గదా

విదూ — ఆఁ — చెప్పితిని. ఈవిషయమే మాటలాడుచు స్వామివారు చాలసేపుదనుక వెడల నీయరైరి. నేఁడు చతుర్దశియగుటచే స్వామివారు స్నానమొనర్చువఱకు నిరీక్షించుచు నే నందే యుంటిని.

యౌగం — స్వామి స్నాన మొనర్చెనా?

విదూ — ఆఁ — స్నానమొనర్చెను

యౌగం — దేవపూజఁ గావించెనా?

విదూ — నమస్కారమాత్రంబుచేతనే సర్వదేవతల నారాధించెను.

యౌగం — ఇట్టి సంకటసమయంబునను మహారాజు దేవతారాధనంబున నేమఱకయున్నాఁడు. ఇయ్యది శ్లాఘనీయమే గదా.

ఉ. స్నానము దేవపూజ శుభసత్క్రియ దీర్చినమీఁద నేమహా
జానిగృహంబునం బటహజాలము మ్రోఁగుచునుండునెప్డు డా
జానికి నిప్డు డయ్యొ! దురదృష్టముచేఁ దిథిదేవపూజలన్
మానుగ మ్రోఁగుచున్నవి నమశ్చలితంబులు కాలి సంకెలల్. 3౯

రుమ — ఇప్పటితమప్రయత్నము త్వరలోనే రాజుగారి కుచితతిథి సత్కారంబును జేకూర్పఁగలదు.

యౌగం — (విదూషకునివైపు చూచి) మఱలఁ జనుము తిరిగి రాజుగారిని సందర్శించి యిట్లు మనవి చేయుము. ఏప్రయాణంబు కొఱకు మన మిన్నాళ్ళు మంతనమొనర్చుచుంటిమో దానికిఁ బ్రయోగకాలము త్రేపే. నలాగిరికిఁ గట్టుచోటుల నీరాడు తావుల మేఁతపట్టులఁ బరుండుచోటుల నోషధీకై తవంబున మత్తుపదార్థము లమర్పఁ బడినవి. తత్తత్కాలప్రయుక్తమం

తౌర్ధిషధులచే నది గర్తవ్యమూఢముగా సైత మొనర్పఁ బడియె. అదియుం గాక అనుకూలపవనానుసారముగా విడిచి మత్తు గలిగించుటకై ధూపంబు లాయత్తపఱచఁబడియె. రోషోద్రేకంబు గలుగుఁ గాకయని ప్రతిగజమదంబు సైతము సేకరింపఁబడియె. వారణంబుల కగ్ని భయకారణం బని గజ శాలకుఁ జేరువ నల్పసాధనయుతం బగునొకగృహంబు దగులఁ బెట్టుటకు నిశ్చయింపఁ బడియె. ఆగజరాజంబు చిత్తంబు విభ్రాంతిఁ జెందుటకై దేవాగారంబుల నగారా మున్నగు వాయిద్యంబులు వాయింపఁ బ్రయత్నంబు చేయఁ బడియె. సర్వసాధనసముపేతం బగునాధ్వనిచే మహాసేనమహారాజు తప్పక చేపు మన ప్రభువువారిని శరణుఁ జొచ్చెదరు. అప్పుడు దేనరవారు వైరియొప్పుదలమీఁదనే చెఱసాలనుండి బయలు వెడలి వీణచే వశపఱచుకొందు నని తనతోఁ బాటు దురవస్థ ననుభవించుచున్న యవ్వీణారత్నంబు హస్తగతం బొనర్చు కొని నలాగిరిని వశ్యంబుఁ గావించుకొని తదారూఢులై

సీ. పట్టవచ్చెడుపరబలము చిత్తంబుతోఁ
గాక కటీతటిం దాఁకనట్లు
కేవలముం ద్వర గీల్కొ నళాగిరి
భూరివేగంబునఁ బోవనిచ్చి
దాఁటి వింధ్యాటవిఁ దనుఁ గని సేయుసిం
గముబొబ్బ పూరితి గాక మునుపె
చెఱయందుఁ గాననసీమయందు స్వకీయ
నగరమందున నొక్కనాఁటియందె

గీ. ముత్తెఱఁగులైనమార్పుల మొనసి దేని
చేత మనతేఁడు తొలుత వంచింపఁబడెనొ
అట్టికరిమిషనే యిప్పు డరుల నణఁచి
చెఱను విడి రాజు కౌశాంబిఁ జేర వలయు — అని 38

రుమ — వసంతకా! ఆలోచించెద వేమి?

విదూ - మఱేమియు లేదు. తా మొనర్చిన యీమహాప్రయత్న మంతయు భగ్నము కానున్నదే యని యాలోచించు చుంటిని.

ఇరువురు - ఏమీ - మాకుఁ దెలియదే

విదూ - నాకు మొదలఁ దెలిసినది ఇంక మీకుఁ దేలియ నున్నది.

యౌగం - ఎందువలన నీకార్యము భగ్న మగును.

విదూ - వత్సరాజుగారి స్వార్థపరాయణతవలన

యౌగం - అది యెట్టిది?

విదూ - వినుఁడు

ఇరువురు - అవహితులము గా నున్నాము

విదూ - కడచినకృష్ణాష్టమినాఁడు రాకుమారి యగువాసవదత్త ధాత్రీద్వితీయయై కన్యాదర్శనంబు నిర్దోష మని యనావృతం బగునందల మధిరోహించి యవఘుట్టనంబుచే నీరు చిమ్ము ధారాయంత్రోత్థితోదకంబుల దుర్గమం బని రాజమార్గంబుఁ బరిహరించి మనరాజుగారున్న చెఱసాల ముందుగాఁ బూజకై యక్షిణీదేవాలయంబునకుఁ బ్రయాణ మైనది.

యౌగం — తరువాత - తరువాత

విదూ — తరువాత మనరాజుగా రానాఁడు అభ్యంతరబంధనపరిచారకుం డగుశివకుం డనురాజసేవకు నెట్లో యొప్పించి చెఱసాలముంగిట నిలుచుండియుండెను.

యౌగం — తరువాత - తరువాత

విదూ — అంతట భుజములు మార్చుకొనుటకై యచ్చటనే కొంత తడవు బోయలు పల్లకి నాఁపిరి. అప్పు డారాకుమారి బాగుగా మనరాజుగారికంటఁ బడినది.

యౌగం — తరువాత - తరువాత

విదూ — ఇంకఁదరువాత లేదు - గిరువాత లేదు. ఇప్పుడు మన రాజుగా రాకారాగారంబునే ప్రమదాగారంబుగా భావించుచు రాగలీలలఁ దేలు చున్నాఁడు.

యౌగం — స్వామి వాసవదత్తయెడ ననురక్తుఁడు కాఁడు గదా.

విదూ — సందేహ మేల? కష్టములెప్పుడుఁ గట్టలు కట్టుకొనిగదా వచ్చెను. తాము తలఁచినట్లే రాజుగారు రాకుమారిపై ననురక్తులై యున్నారు.

యౌగం — మిత్రుఁడా! రుమణ్వంతుఁడా! హృదయమును దృఢము చేసికొనుము. ఈ వేసములతోనే మనము వృద్ధులము గావలయుఁ జుమా.

విదూ — పైపెచ్చు రాజుగారు నాతో నిట్లు సెల విచ్చిరి. 'నీవు చని యౌగంధరాయణునితో నిట్లు చెప్పుము. మీరెత్తిన యెత్తు నాకెంతమాత్రము నచ్చదు. నాప్రయాణ మిష్టమే కాని – నాకుఁ దొలుదొల్త నవమానము కావించినప్రద్యోతునకుఁ దత్కన్యాపహరణంబుచేఁ బ్రత్యవమాన మొనర్ప నాలోచించుచుంటిని. ఇది యతనియెత్తున కెదురెత్తుగాఁ బన్నిన దగుటంజేసి నన్నుఁ గామపరవశుఁ డని తలంపరాదు. అని –

యౌగం — ఔరా! శత్రుజనాపహాస్యంబు గదా యీవచనంబు. ఏమీ బుద్ధి కెంత లజ్జాహైన్యము. అయ్యో! ఇది సుహృజ్జన సంతాపకారణ మయ్యె. దేశకాలంబులఁ బరికింపకుండఁగనే ప్రభువుగారు కామవిలాసంబులఁ గోరుచున్నారు. ఏల యన.

మ. కరవిన్యస్తకటావృతావని నృపుల్ గావించెనే సస్మరుల్?
చరణోదంచితశృంఖలారవము పెంచం జాలెనే కామముల్?
చెఱలో నుండెనొ లేవొ యూరయుఁగ రక్షిశ్రేణి 'రాజా' యనన్?
గర మాలించుచుఁ గాఁ డెవండు గుణి శృంగారప్రసంగాళికిన్?

విదూ — అయ్యో! మనకుఁ గలస్వామిభక్తిని గనఁబఱచితిమి. చేతనైనంతవఱకుఁ బ్రయత్నించితిమి. ఇంత చేసినను మహారాజు మనమాట వినకున్నాఁడు. కనుక స్వామిని విడనాడి మనదారి మనము పట్ట రాదా?

యౌగం — నీవు వసంతకుఁడవు గదా! వసంతకా! అట్లనకు మట్లనకుము.

గీ. చింతచేతను మన్మథచింతచేతఁ
దప్పఁ డగురాజు నక్కటా! తగునె విడుప?
విని మహీపాలకుఁడు సుహృజ్జనముమాట
యుక్తకాల మెఱుంగక యున్నవాఁడు. ౩౯

విదూ — అట్లని ఈరూపములతోనే ముసలివార మగుదము.

యౌగం — అంతటియదృష్టమే పట్టినచో నది శ్లాఘ్యమే గదా!

విదూ — లోక మెఱింగినచో శ్లాఘ్యమే - అదియే లేదు.

యౌగం — మనకు లోకంబుతోఁ బని యేమి? స్వామికొఱకుఁ గదా యీయుద్యమంబు.

విదూ — ఎవరికొఱ కీయుద్యమం బుపక్రమింపఁబడెనో యాతఁడే యెఱుంగకున్నాఁడు.

యౌగం — దానివేళ వచ్చిన నెఱుంగఁ గలఁడు.

విదూ — ఎప్పటి కింక దానివేళ?

యౌగం — ఎప్పటికి మనయుద్యమంబు నెఱవేఱునో యప్పటికి

విదూ — మీప్రయత్నము ఫలింపవలయు నని మీ కంత పట్టుదల యున్నచోఁ జెఱసాలనుండి రాజుగారిని జంద్రశాలనుండి రాజకుమారిని ఇరువుర నొక్కమారే యేల లేవఁ దీయ రాదు!

రుమ — ఈవిషయమునఁ దాము చక్కగా నాలోచింప వలయును.

యౌగం — ఇరువురఁ దీసికొని పోవుటకా? కానిమ్ము. ఇదియే నా రెండవప్రతిజ్ఞ.

గీ. దేవి నల్లసుభద్ర గాండీవి వోలెఁ
బద్మవల్లరిఁ గుంజరప్రభువు వోలె;
పూవుఁబోఁడిని ఱేఁడు గొంపోవునట్లు
చేయలేకున్న యౌగంధరాయణుఁడనె? ౪౦

మఱియు —

గీ. ఘోషవతిని నళాగిరికుంజరంబు
వత్స వానవదత్త మావత్సరాజు
ఎల్లి కౌశాంబికిం జేర్పనేని౯ బిలువ౯
జనదు యౌగంధరాయణుం డనుచు నన్ను. ४೧

(చెవియొగ్గి) ఏమీ శబ్దవలె నున్నది. ఆశబ్ద మేమియో తెలిసికొని రమ్మ.

విదూ — చిత్తము. (వెళ్ళివచ్చి) సూర్యభగవానుండు పశ్చిమాభిముఖుం డగుటచే నెండభయము తగ్గి జనము విచ్చలవిడిగా సంచరించుచున్నది. ఇపు డేమిచేయుదము.

రుమ — అట్లేని ఈయగ్నిగృహంబునకు౯ జతుర్ద్వారంబులు గలవుగాన మనసంఘము నలుముఖంబుల విడిపోవు౯ గాక.

యౌగం — కాదు - కాదు - మనసంఘము కలసియే యుండు౯ గాక - మనశతృసంఘాతమే విడిపోవు౯ గాక. మీపనుల మీరు చూచుకొనుఁడు

ఇరువురు — అట్లే (నిష్క్రమింతురు)

ఉన్మ —

—♦ ద్విపద ♦—

(బంగారు మాచంద్రుఁ బట్టుఁ జూచెదవె
దొంగరాహువ! నీకు దొరక నిచ్చెదనె?
పొంగకు మ్రింగితిఁబో వీని నంచు
అంగిలి౯ జీల్చి యియ్యాదె విడిపింతు.
గగ్గోలు సేయుచు గరువంపు౯ దేజి
పగ్గాలు త్రెంచుక పారెడు నదిగో

ఇద్దానిపై నెక్కి యిప్పుడే నేను
పెద్దయెత్తుగఁ గోట బిచ్చ సాఁగింతు
చిట్టినాయనలార ! ఛీ ! కొట్టకండి
కొట్టినచో మిమ్ముఁ గొట్టెద మఱల
ఆడు మందురో కో ! న న్నాడు మందురో కో ?
చూడండి నాయాట చూడండి నేఁడె)

హీం - హీం - రాహువు చంద్రుని మింగుచున్నాఁడు విడువు చంద్రుని విడువు. విడువవేని నీనోరు బ్రద్దలుచేసి విడిపింతును. ఇదిగో ఇదిగో సాగరుఁబోతుగుఱ్ఱము పగ్గాలు త్రెంచుకొని యిటే పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నది. ఇదిగో ఇదిగో నాల్గుపీఁథులబాజాఱులో నున్నది. దీని నెక్కి భిక్ష యెత్తి కొందును. వీరే వీరే పిల్లదొరలు. పిల్లదొరలారా ! నన్నుఁ గొట్టుచున్నారా ? నన్నుఁ గొట్టకండి కొట్టకండి ఏమనుచున్నారు. కొంచె మాడు మనియా ? చూడండి చూడండి దొరలు. పిల్లదొరలారా ! నన్ను మఱలఁ గఱ్ఱలతోఁ గొట్టుచున్నారా ? కొట్టకండి కొట్టకండి. కొట్టినచో నేను గూడ మఱలఁ గొట్టెదను. (నిష్క్రమించును.)

ఇది తృతీయాంకము

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము

చతుర్థాంకము

-:o:-

(తరువాత భటుఁడు ప్రవేశించును)

భటుఁడు — ఎంతకాల మాయెను. వెదకి వెదకి వేసారి పోవుచున్నాను. రాకుమారి జలక్రీడ సలుపుతలంపున భద్రవతిని గొనిరమ్మని యానతిచ్చినది. భద్రవతీపరిచారకుఁ డగునా గాత్రసేవకుఁ డింతవఱకుఁ గాన్పింపకున్నాఁడు. భావా! పుష్పదంతా! నీకు గాత్రసేవకుఁ డేమేని గాన్పించెనా? ఏమనుచున్నావు? ఈగాత్రసేవకుఁడు కండిలశౌండికియింటఁ జేరి కల్లు త్రాగుచున్నాఁ డనియా? అట్లేని నీవు నీపనిఁ జూచుకొమ్ము. ఇదియే కండిలశౌండికి యిల్లు. వీనిని బిలిచి చూచెదను. గాత్రసేవకా! గాత్రసేవకా!

(తెరలో)

గాత్రసేవకుఁడు — ఎవఁడో నీడు. రాదారిలో వుండి గాత్రసేవకా! గాత్రసేనకా! యని ఒకే మోయున పిలుత్తాడు.

భటుఁడు — వీఁడే గాత్రసేవకుఁడు. కల్లు త్రాగి త్రాగి మత్తిల్లి మత్తిల్లి జపాకుసుమంబులఁ బోలు నెఱ్ఱసికన్నులతో నిటే వచ్చుచున్నాఁడు. వీని కెదురుగా నుండ రాదు.

(పిమ్మట యథోక్తాకారంబుతో గాత్రసేవకుఁడు ప్రవేశించును)

గాత్ర — ఎవడోసీడు. రాదారిలో వుండి గాత్రసేవకా! గాత్రి సేవకా! అని ఒకే మోయన పిలుత్తాడు. కల్లుదుకాణంనుండి యిప్పుడే వత్తుంటే మామ కోపంతో చూచిండు. ఐతేమ్. ముంతెడు అమృతంలాంటి కమ్మనికల్లు వేయించి దానిమీద మసాలాతోడిమాంసంముక్క నోటఁ దగిలించా. కల్లోయిత్తే కోడలు ప్రేమిత్తది గాని యత్త కట్టుచ్చుకోకుండాలే.

— గేయము —

దన్నాలు రా వోళ్ళె దన్నాలు రా
దన్నాలు రా వోళ్ళె దన్నాలు రా
కల్లూ శాతనె కైపు గల్గాల రా
కల్లె వాళ్ళను బూయఁ గల్గాల రా
కల్లుశాతనె వాళ్ళు కడగాల రా
కల్లుశాతనె సావు గల్గాల రా
(కల్లాతో బతికుంటె కైలాస మే రా
కల్లాతో సచ్చితె కైవల్యమే రా
అట్టైన యిట్టైన ఆనందమే రా
ఎట్టైన కల్లున్న ఏమి దుఃఖం రా
బోగా లన్నేలేమి బోగాలు రా
తాగాల రా కల్లు తాగాల రా)

పనికిమాలోన్నొళ్ళు కొందఱు పైకం కొల్లగా వుండిగూడ రోజూ కొడుకుల పెళ్ళాలగోళ్ళు, వోళ్ళు పడేపాట్లు యింటూ కంటూ గూడ ఖర్చవుతుందని కామోల్సు కల్లుకోనేట్లు కటిం చరు. తెలివితక్కువోళ్ళు. పాపం వోళ్ళ కిక్కడి కట్టా లెమ లోకంలో గూడా వుండవోసి.

భటుఁడు — (సమీపించి) గాత్రిసేవకా! ఎంతసేపటినుండి నిన్ను వెదకుచున్నాను. రాకుమారి జలక్రీడ సేయుతలంపుతో

నున్నది. భద్రవతీగజంబు గానరాదు. నీ విట్లు కల్లు ద్రావి యొడలెఱుంగక తిరుగుచున్నావు.

గాత్రసేవకుఁడు — ఔ ఆమె వొళ్లెఱుగదు. ఆయనవొళ్లెఱుగడు. నేనూ వొళ్ళెఱుగను. నీవూవొళ్ళెఱుగవు. అందఱూ వొళ్ళెఱుగరు. ఏమంటావ్

భటుఁడు — అది యంతయు నటుండ నిమ్ము. కోటలో భద్రవతిని బ్రవేశపెట్టకుండ నీ వెక్కడఁ దిరుగుచున్నావు?

గాత్రి — ఇదిగో యిక్కడ దిరుగుచున్నాను. ఈడ తాగుచున్నాను. దీంతో తాగుచున్నా. కోపించొద్దూ. నే నిప్పు డేంశేయాలె.

భటుఁడు — ఈయసంబద్ధప్రలాపంబులుగట్టి పెట్టు. త్వరగా భద్రవతిని బ్రవేశపెట్టు.

గాత్ర — దా — దా — భద్రవతీ! దా — అమ్మో! భద్రవతి, అంకుశాన్ని కుదెట్టి కల్లు నీళ్లు తాగానే మఱెట్టా?

భటుఁడు — స్వభావవినమ్ర యగుభద్రవతికంకుశ మేటికి. త్వరగా వెళ్ళి భద్రవతిని బ్రవేశపెట్టుము.

గాత్ర — దా - దా - భద్రవతీ! దా - అనెమ్మో! ఇంకెట్టా? భద్రవతిదండకుదెట్టి కలు తాగానే.

భటుఁడు — పుష్పమాలాలంకృత యగుభద్రవతి కాదండతో నేమి? శీఘ్రముగా వెళ్లి భద్రవతిని బ్రవేశపెట్టుము.

గాత్ర — దా - దా - భద్రవతీ! దా - అయ్యో! ఎట్టా? భద్రవతి గంట కుదెట్టి కల్లుతాగానే.

భటుఁడు — జలక్రీడాసమయంబున భద్రవతికి గంట యేమిటికి లెమ్ము, జాగుచేయక భద్రవతిని బ్రవేశపెట్టుము.

గాత్ర — దా - దా - భద్రవతీ! దా - భద్రవతి కొరడా కుదెట్టి కల్లు తాగానేయెట్టా?

భటుఁడు — కొరడా యేటికి లే వేగిరమే భద్రవతిని బ్రవేశపెట్టుము.

గాత్ర — దా - దా - భద్రవతీ! దా -- అమ్మో!

భటుఁడు — అమ్మో! ఏమిటి

గాత్ర — అమ్మో! నేను.

భటుఁడు — ఏమిటి? నీవు

గాత్రి — అమ్మో! భద్రి

భటుఁడు — భద్రి — ఏమిటి?

గాత్రి — అమ్మో భద్రివతిని

భటుఁడు — భద్రివతిని ఏమిటి?

గాత్రి — భద్రివతిని గూడఁ గుదెట్టినాను.

భటుఁడు — అల్లేని నీవు కాదు దోషివి — ఆకండిలశౌండికియే — రాజవాహనమును గొని నీకుఁ గల్లు పోయునా?

గాత్రి — నే చెప్పాను గూడ మొదలంటా చెడకని —

భటుఁడు — ఏమీా! శబ్దము?

గాత్రి — ఆఁ — తెలిసింది. తెలిసింది. ఆకల్లమ్మేదానిల్లు పడగొట్టు కొని భద్రివతి పాఱిపోతున్నది.

భటుఁడు — ఏ మనుచున్నావు. (ఆకాశమునఁ జెవియొగ్గి) వత్సరాజు వాసవదత్తను గొనిపోవు చున్నాఁడనియా?

గాత్రి — (సంతోషముతో) వత్సరాజున కవిఘ్న మగుఁగాక.

భటుఁడు — తాగ్రిుము. తాగ్రిుము.

ఇంకను మత్తిల్లి యుండే తిరుగుచుండుము —

గాత్రి — ఆఁ! ఏమంటివి? ఎవఁడు రా మత్తుఁడు ఎవ్వనికి రా మదంబు. మమ్ముల ఆర్యయౌగంధరాయణమహామాత్యులచేఁ దత్తదుచితస్థానంబుల నియోగింపఁబడిన చారపురుషులను గా నెఱుంగుము. నేనును మిత్రిలకు సైగఁ జేయుదును. వీరే నామిత్రిలు నిర్బంధములనుండి విడిపడిన నల్లత్రాచుల వలె నిటునటు పరుగిడుచున్నారు. ఓహో! మిత్రిలారా! వినుఁడు — వినుఁడు.

గీ. సలిలపూర్ణంబు సకుశంబు సంస్కృతంబు
నవశరావంబుఁ గొనఁ; బొందు నరకమతఁడు
స్వామియన్నంబుఁ దినుచు నాస్వామికొఱకు
సమయ మేతేర సమరంబు సలుపఁ డెవఁడు. ౪౨

ఎక్కడ నున్నాఁడు సెపుమా యిపు డార్యయౌగంధ రాయణుఁడు — అదుగో ఆర్యయౌగంధరాయణుఁడు — ఈమహానీయుండు —

మ. ఉరుతీక్ష్ణమలఖడ్గ మూని విడి యా యున్మత్తవేషంబు సం
బరముల్ దాల్చి పసిండికేపె మలరన్ వామాగ్రహస్తంబునన్
శిరమందుం దలపాగ తెల్లనిసిదుల్ సింగారముం గూర్ప గో
చరమౌఁ దళ్కనిమించు చందురుఁడు పజ్జం బొల్చుమేఘంబునాన్.

ఔరా! యుద్ధంబు మహత్తరంబుగా జరుగుచున్నది.

చ. మదగజరాజబృందముల మావటివారలతోనె గూల్చి, యా
పిదప హయంబులం దునిమి బిట్టుగ రౌతులతొ క్షణంబులోఁ
జెదరఁగఁ జేసి సేసఁ దుద సింధురదంతహతాత్మబాహుఁడై
కదనము వీడ కుండఁగనె ఖడ్గము జాఱియుఁ బోరు చుండెడిన్. ౪౪

అయ్యో! ఛీ! ఆర్యయౌగంధరాయణుఁడు పట్టువడెఁ గదా. ఇప్పుడు నే నార్యయౌగంధరాయణుచేరువనే మెలంగుదును.

(నిష్క్రమింతురు)

భటుఁడు — ఏ మిది! ప్రాకారతోరణంబులు దప్ప సర్వము కౌశాంబీనగరమువలెనే యున్నది. కానిమ్ము. ఈవృత్తాంత మంతయు నమాత్యున కెఱింగించెదను.

(ప్రవేశకము)

[తరువాత ఇరువురు సామాన్యభటులు ప్రవేశింతురు]

ఇరువురు — అయ్యలారా! తొలఁగుఁడు — తొలఁగుఁడు.

ప్రథముఁడు — అయ్యో! గొం తెంత బద్దలుచేసికొనుచున్నను బౌరులకోలాహల మెక్కువగానే యున్నది.

ద్వితీయుఁడు — అయ్యో! నే నెంత బిగ్గఱగా నఱచుచున్నను రాజదారిక యగువాసవదత్తను గొనిపోయి రని వినుటవలనఁ బొడమినవిభ్రాంతిచే నాపలు కొక్కఁ డేనియు లెక్క సేయ కున్నాఁడు —

అయ్యలారా! ఏ మనుచున్నారు. తొలఁగుఁ డని వారించుట యెందుల కనియా? ఆర్యయౌగంధరాయణుఁడు పట్టువడియెను — ఏ మనుచున్నారు. ఎట్లు పట్టువడియె ననియా. వినుఁడు. ఖడ్గద్వితీయుండై యార్యయౌగంధరాయణుండు ముహూర్తకాలం బక్షౌహిణుల యగ్రవేగంబు నాఁపి యతి భీకరంబుగ నాలంబు గావించుచు విజయసుందరం బనునొక్క దంతావళంబుపైఁ గరవాలంబు విసరుడు నయ్యది దానిదంతంబునకుఁ దగిలి భగ్నం బాయెను. ఖడ్గదోషంబుచేఁ బట్టువడియెఁ గాని పురుషదోషంబుచేఁ గాదు.

ప్రథముఁడు — ఓహో! జాగరూకులరై యుండుఁ డిది ప్రాకార తోరణంబులులేని కౌశాంబియే సుమా.

ఇరువురు — అయ్యో! దిగుఁడు — దిగుఁడు —

(అప్పుడు బద్ధబాహుఁడై ఫలకశయనీయంబుపైఁ గొనిరాఁబడుచు యౌగంధరాయణుండు ప్రవేశించును)

యౌగం — ఇదిగో — దిగుచున్నాను.

ఉ. వైరులచేతినుండి యటు వత్సనృపుఁ విడిపించి బల్మిమైఁ
బోరి స్వఖడ్గదోషమునఁ బోయన వైరులచేతఁ జిక్కి యీ
తీరున జేనియిక్కటులఁ దీరిచి చేరుచు నుంటి గెల్పుచే
నూరె నటన్న వేడుక దిగుల్ సన రాజకులంబు హాయి గఁ. ౪౫

ఔరా! సౌఖ్యము గదా నిష్కళత్రులకుఁ గాంతారప్రవేశంబు. రమణీయంబ గదా యవాప్తకాములకు దైవవినిపాతంబు. అపశ్చాత్తాపకరంబు గదా సంచితధర్ములకుఁ గాల ధర్మంబు. నే నన్నో —.

చ. భయమును వైరమున్ బరిభవంబు సమంబుగ వీడి కార్యముల్
నయవినయంబులన్ శరగణంబులఁ దీరిచి శత్రురాజ్యల
క్ష్మియుఁ దొలఁగంగఁ జేసి నిజమిత్రులయుయ్యపకీర్తితోడనే
జయమును వత్సభూపతిని శాశ్వతకీర్తిని గాంచఁ గల్గితిన్. ౪౬

ఇరువురు — తొలఁగుఁడు — తొలఁగుఁడు — అయ్యలారా! తొలఁగుఁడు.

యౌగం — నన్నుఁ జూడ నభిలషించుజనంబును దొలఁగింపఁ జనదు

చ. అరయుఁడు రండు మంత్రిపద మం దభిలాష మసంయిలోపలన్
వరలెడురాజపూరుషు లవారిగ తేనినిమిత్త మిట్లు దు
ర్భరదురవస్థ లన్నిటికిఁ బా లగుసన్ బరికించుచో మదిన్
దిరమగునో తదీప్సితము ధీరత లేమి వెసన్ దొలంగునో? ౪౭

ఇరువురు — తొలఁగుఁడు — తొలఁగుఁడు — మీ రిదివఱ కెన్నఁ డీయౌగంధరాయణుఁజూడరా? ఏమి?

యౌగం — పూర్వము చూచిరి గాని యీరూపుతోఁ గాదు

గీ. పిచ్చివేసంబుతో నటు రచ్చలందుఁ
బరుగిడెడునాకు నీరూపు భావ్య మగునె?
ఇట్టిరూపంబు గొనినందు కిపుడు చూపఁ
బడుచునున్నప గనుఁడు నాపసులు ప్రజలు. ౪౮

(ప్రవేశించి)

భటుఁడు — ఆర్యా! తమ శోకప్రియవార్తను దెలుపుచున్నాను. వత్సరాజును గూడఁ బట్టికొనిరఁట.

యౌగం — ఇదియెన్నఁటికిని జరుగఁబోదు.

ఉ. బంధముఁ బాసి యెట్టొ యరిపట్టణమందుననుండి వింధ్యసం
బంధివనప్రదేశముల భద్రవతీత్వరఁ బట్ట వచ్చుదు
స్సంధులు దవ్వుగాఁ దుఁటి వెసన్ బహుయోజనముల్ గమించునా
బంధురకీర్తి వత్సజనపాలుఁడు వైరులచేతఁ జిక్కునే? ౪౯

భద్రా! అల్లని ఎట్లు పట్టుకొని రని వింటివి?

భటుఁడు — నళాగిరిని వెంటఁ బరుగెత్తించి పట్టుకొని రంట

యౌగం — నళాగిరి కంతసామర్థ్య మున్నమాట వాస్తవమే గాని అది స్వస్థచిత్తముతో లేదు. అదియును గాక సరిగా శిక్షఁ బొందినదియుం గాదు.

గీ. ఏనుఁగుల కగు వడి మాపటీనిశిక్ష
అట్టియెడ శిక్షయే లేని యాగజంబు
వత్సనరపతి నడిపెడుభద్రవతిని
మించి నడుపంగ నల్లవిరించివశమె? ౫౦

భటుఁడు — ఆర్యా! ఈప్రదేశం బాయుధీయసురక్షితం బగుటం జేసి తా మీయాయుధాగారంబుననే యుండ వలయు నని మంత్రిగారు సెలవిచ్చుచున్నారు.

యౌగం — ఔరా! ఎంతపరిహాస్య మీవచనము.

గీ. వత్సరా జనువహ్నిని వైచి చెఱను
జాగరూకత వలసినసమయమందు
మంత్రులు పరుండినారు మైమఱచి యిపుడు
రత్న మేగినఁ బెట్టె కీరక్ష యేల? ౫౧

(నడిచి)

భటుఁడు — ఇదియే ఆయుధాగారము ఆర్యులు ప్రవేశింతురుగాక.

(ప్రవేశించి)

భటుఁడు — మంత్రిగారు తమకుఁ గట్లు దొలఁగింప సెల విచ్చిరి.

యౌగం — అట్లేని — తొలఁగింపుము. నిజము. భరతరోహకుండు నన్నుఁ జూడఁ దలఁచుచున్నాఁడు. నేనును భరతరోహకుని జూడఁ గోరుచున్నాను.

సీ. రోషియౌనాగీర్వదూషితోక్తులఁ జేసి
కడు ఖేద మాత్మలోఁ గాంచువాని
నేఁ దూచినటు సేయునీతిప్రయుక్తికి
నెదు రెత్తు దోఁచకే యెనఁగువాని

నీతిశాస్త్రంబుల నిర్ధారితంబులౌ
సూక్తులపై దృష్టి చొఱనివాని
నన్ను వంచించినంతకు మించి నాబుద్ధి
బలముచే వంచింపఁబడినవాని

గీ. తనదుయత్నమ్ము మాఱు యత్నమ్ముచేత
జాగరూకత భంగంబు సలుపుశూరు
విజయిఁ గాంచఁ బ్రతిక్రియావిరతి సిగ్గుఁ
బొంది తలవాంచుమల్లుని బోలె నిపుడు. ౫౨

(తరువాత భరతరోహకుఁడు ప్రవేశించును)

భరతరోహకుఁడు — ఎచ్చట యౌగంధరాయణుఁ డెచ్చట యౌగంధరాయణుండు ?

ఉ. మోసముచే నొనర్చుకొని మున్నె స్వకార్యము దుర్నిరీక్షుఁడై
గాసిలిఁజేనికై యిపుడు కాలముగాక యణంగి మంత్రముం
జేసిఫలింపనిట్లు పదశీలితమై తలయెత్తుపాము నా
భాసిలు నీ మహామహుని భవ్యుని నేమని నొవ్వనాడుదున్. ౫౩

భటుఁడు — యౌగంధరాయణమంత్రిగారేలినవారికొఱ కెదురు చూచుచు — నాయుధాగారముననే యున్నారు.

భరతరోహకుఁడు — సరే కానిమ్ము.

ఆ. వె. కపటనీలహస్తి గావించి వంచింపఁ
బడియె నితఁడు మంత్రిపదవియందు
తద్విరోధ మిపుడు తలపెట్టి యెవ్వ యన
నెదురు సూచుచుండె నిట్లు నాకు. ౫౪

భటుఁడు — ఆర్యా ! ఈతఁడే యార్యయౌగంధరాయణుఁడు.

భరతరోహకుఁడు — (సమీపించి) ఓహో ! యౌగంధరాయణా !

యౌగం — ఓ

భటుఁడు — ఏమీ యీస్వరగాంభీర్యంబు. ఈ మహామహుని యేకాక్షరాత్మికం బగుమాటచేతనే యీప్రదేశమెల్ల నిండి పోయినది.

భరత — (కూర్చుండి) వత్సరాజామాత్యా! యౌగంధరాయణుండను నశరీరంబు లగునక్షరంబులనే యిదివఱకు వినుచున్నాము. నేఁడు మాభాగ్యంబుచే నిన్నుఁ జూడఁ గల్గితిమి.

యౌగం — ఏమీ! మాభాగ్యంబుచేతనే చూడఁ గల్గితిమనియా?

ఆ. వె. కనుము రక్తసిక్తగాత్రు నీగతి వైర
సద్వ్రతైకనిష్ఠ నలుపునన్ను
జనకుఁ బరిభవించుచెనఁటిని నుఱుమాడి
తనిసి శాంతి నున్నదాన్నిఁ బోలె. ౫౫

భరత — గజవ్యాజంబునఁ బ్రభువుఁ గొనిపోవుటయు శౌర్య మనిదో గర్వించుచున్నావా?

యౌగం — ఏమీ! గజవ్యాజంబునఁ బ్రభువుఁ గొనిపోవుట యనియా? అట్లేని ఇది మాత్రము మీకున్యాయ్యమా?

మ. వరనాగం బని పొలపృకముదరిఁ వత్సేశు వంచించుటల్
చెఱఁ జే దిండు గరిత్తనేలఁ బతికిఁ నెజ్జం బొసప్పించుటల్
కరివశ్యత్వము తేఁడు గెల్పుడునటుల్గా వీనుఁ గైకొంటలుఁ
మఱి న్యాయ్యంబులు? త్వత్కృతం బనుకరింపఁ మావి యన్యాయముల్?

భరత — యౌగంధరాయణా! మహాసేనాత్మజ యగువాసవదత్త నగ్నిసాక్షిగా శిష్యురాలిఁ జేసికొని మీవత్సరాజు అదత్తాపహారంబు గావించె. ఈచోరవర్తన మాతెనికి న్యాయ్యమో?

యౌగం — అట్లనకు మట్లనకుము. పాపముశమించుఁ గాక పాపము శమించుఁ గాక శిష్యురాలిగఁ గొనుటయే జేనికి వివాహం బని యెఱుంగుము. లేనిచో —

గీ. భారతమహాస్వాయంసంభవుఁడు పత్య
దేశముల నార్జితుం డౌనఘుఁ డెట్లు
దెవిగాఁ జేకొనక యుపదేశ మొసఁగు
హొయలుగలవానిఁ బాపలేవయునుదాని. ౫౬

భరత — అది యటుండ నిమ్ము. వత్సరాజు మామహాసేనమహారాజులవలన బంధమోచనసత్కారంబు వడసెఁగదా దాని నైతము పరిగణింపక తత్సుతఁ గొనిపోవుట సమంజసమా?

యౌగం — ఇటు లాడకు మిటు లాడకుము.

గీ. విను నళాగిరి గజశాస్త్రవిదులమాట
దాన నొసరించు మాతేనియాస గాన
రాజు మారాజు విడిచె స్వరక్షకొఱకు
నెయ్యురకుఁ బ్రాణమానముల్ నిలుపుకొఱకు. ౫౮

భరత — అట్లు నళాగిరిగ్రహణార్థమే మీ ఱేఁడు విడిపింపఁబడినచో మహాసేనులచే మఱల నేల బంధింపఁ బడఁడు ?

యౌగం — ఏల బంధింపఁబడఁడా ? తన్నుఁ దనయాప్తులను రక్షించినమహానీయుని గృతఘ్నుఁడై బంధించినచో లోకంబు దూఱు ననుభయంబుచేత.

భరత — రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడ వయ్యు నిటుపలికెద వేల ? యుద్ధావజితులవిషయమై శాస్త్ర మేమి దండంబు విధించుచున్నది ?

యౌగం — మరణదండమును.

భరత — వత్సరాజు మరణదండార్హుఁడేని మాచే నట్లేల సత్కృతుండయ్యె.

యౌగం — కనుక నేగదా మహాసేనులశరీర మంట లేదు.

భరత — ఇదియు శక్య మనియే తలంచెనేమి మీ రాజు ?

యౌగం — సంశయ మేమి ?

గీ. హస్తగతుఁడైనమితేని సణఁచకుండఁ
బ్రోచె ధర్మాత్ముఁడైనమాభూవరుండు
కరివరముపైకి నెక్క కేకరణి ధరణి
వైజయంతిని గొనుటకు వలను పడును ? ౫౯

భరత — కానిమ్ము కానిమ్ము మహాసేనులకుఁ బ్రతికూలంబు గావించి మఱలఁ గౌశాంబి కేగుదు ననియే తలంచితివా ?

యౌగం — ఏమీ ? ఎంత పరిహాస్య మీమాట

గీ. ఏగుదెంచితి మీయొట్టయెదిరి కేను
తక్కుఁబనులను నవరింప లెక్కయేమి ?
పెల్లగించితి మొదలంటఁ బెద్దమ్రాను
చిన్నకొమ్మలఁ దునుము టేచిక్క యింక. ౬౦

(ప్రవేశించి)

కాంచుకీయుఁడు — (చెవిలో) ఈలాగీలాగు

భరత — బిగ్గఱగాఁజెప్పుము.

గీ. కారణంబులు పెక్కులు గలిగియున్నఁ
గావు మా కెన్నఁటికి నపకారి వీవు
నీదుసుగుణంబులందున లేదు గినుక
ఇదిగొ భృంగార మొనఁగితి మిద్ది గొనుమ. ౬౧

యౌగం — అయ్యో! ఛీ! ఛీ! వలదు. వలదు.

గీ. ఆఱ వింతను నేఁ గాల్చినట్టియిండ్లు
శాంతపడ విప్పటికి మంత్రిజనులమదులు.
ఇంతలో నాకు పోషక నింత పూజ!
దండ్యునకు పథ గాదె సత్కార మన్న. ౬౨

(తెరలో హాహాకారము వినఁబడును)

భరత — ఓయీ!

గీ. అయ్యొ! ఆకస్మికముగ సౌధాగ్రసీమ
నేగుదెంచెడియాధ్వని యేరి డొక్క
డేగతెక్కలతాఁకున డీలు వడిన
యుట్టికురరీనినాదంబు ననుకరించె.

ఈశబ్ద మెవరిదో తెలిసికొనిరమ్ము —

కాంచుకీయుఁడు — చిత్తము.

(పోయి తెలిసికొనివచ్చి)

పూజ్యురా లగునంగారవతీదేవి వాసవదత్తాపహారణంబు వలని శోకాతిరేకంబున సంతప్తస్వాంత యై ప్రాసాదంబునుండి పడియేనిఁ బ్రాణంబులు బాయఁ దలంచినపుడు మహారాజు లుంగా రీతీరుగాఁ బలికిరి. దేవీ! యేటి కీసంతోషసమయం బున సంతాప మందెదవు? భవదీయతనుజాతకు క్షత్రియో

చితం బగుగాంధర్వవివాహ మితఃపూర్వంబె నిర్వృత్తం బయ్యె. కావున మన మిప్పుడు ఫలకస్థితు లగువాసవదత్తా వత్సభూపతులకు వివాహ మాచరింతుముగాక. అని. అందు వలన అచ్చట.

గీ. కంటఁ దడితోడ మోములఁ గౌతుకంబు
గాన రాకుండఁ బనుల నాకస్మికముగ
మంగళద్రవ్యములు సెలగంగ నిపుడు
చేయుచున్నారు కౌతుకశ్రీలు స్త్రీలు. ౬3

యౌగం — అల్లేని మాతేనితో మహాసేనమహారాజులు వియ్యమందఁ దలఁచుచున్నారు గాన భృంగార మిటు గొనిరమ్ము.

కాంచుకీయుఁడు — ఇదిగో. చేకొనుఁడు (దగ్గఱకుఁగొనిపోవును)

భరత — యౌగంధరాయణా! మహాసేనుఁడు మీ కింతకంటె మఱల నేమి ప్రియంబు గావింపవలయును ?

యౌగం — మహాసేనుండు నాయందుఁ బ్రసన్నుఁ డేని నా కింత కంటెఁ గావలసినది యే మున్నది ?

[భరతవాక్యము]

గీ. గోవులకు వ్యసనము లేక పోవుఁ గాత
శాంతిఁ జెందుత మఱి పరచక్రమెల్ల
ఈచతుర్వార్ధి సహిత మహీతలంబు
నెపుడు మారాజసింహుఁడే యేలుఁ గాత.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు]

ఇది చతుర్థాంకము.

కవిశేఖర శతావధాని పళ్లె పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యాంధ్రీకృతం
బగుప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణంబు
స మా ప్త ము.

-:O:-

చంద్రికా ముద్రాక్షరశాల గుంటూరు. జి. 37. కాపీలు 500.

శ్రీ పూర్ణప్రజ్ఞ గ్రంథమాల

విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నగ్రంథములు

1	శ్రీరామకల్యాణము. (ప్రబంధము) (1933–34– యఫ్. ఏ. కు బఠనీయము)	0–12–0
2	ఆంధ్రకాదంబరి (పూర్వార్ధము)	1– 4–0
3	ఆంధ్రకాదంబరి (ఉత్తరార్ధము)	1– 0–0
4	ద్విపద మేఘదూతము. (యఫ్. ఏ. కు బఠనీయము)	1– 0–0
5	కైకేయీసౌశీల్యము	0– 8–0
6	శ్రీజయతీర్థవిజయము (అమూల్యము)	
7	శ్రీరాఘవేంద్రవిజయము. (ప్రబంధము) (శ్రీమంత్రాలయగురువులచరిత్రము)	1– 0–0
8	శ్రీరాఘవేంద్రస్తోత్రము. (అమూల్యము) (టీకాతాత్పర్యపద్యసహితము)	
9	శ్రీప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము (మహాకవిభాసనాటికకాంధ్రానువాదము) (సంస్కృతమ్)	1– 0–0
10	శ్రీరామాష్టకమ్ (సాశ్వధాటి) సటీకాతాత్పర్యమ్	0– 4–0
11	మంగళాద్రినృసింహాష్టకమ్	0– 1–0
12	మంత్రాలయమహిమాభివర్ణనమ్	0– 1–0
13	సత్యధ్యానగురుస్మృతిః	0– 2–0
14	శ్రీకనకదుర్గాష్టకమ్	0– 2–0

-:0:—

15207